

Эл тинчлиги ва
ҳалол меҳнат —
биз учун муқаддас
иймоннинг узвий
бир қисмидир.

Ислом КАРИМОВ

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори

ҚУРБОН ҲАЙИТИНИ НИШОНЛАШ ТЎҒРИСИДА

Муборак Қурбон ҳайитининг халқимиз маънавий ҳаётидаги ўрни ва аҳамиятини эътиборга олиб, миллий-диний қадриятларимизни сақлаш ва улуғлаш, фуқароларнинг ҳамжихатлиги ва меҳр-оқибатини мустаҳкамлаш, уларнинг руҳий ва маънавий оламини янада юксалтириш мақсадида ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Диний байрам — Қурбон ҳайитини дам олиш кунидеб эълон қилиш ҳақида"ги 1991 йил 20 июндаги ПФ-221-сон Фармониға мувофиқ:

1. 2012 йилда Қурбон ҳайитининг биринчи кунидеб 26 октябрь жума кунига тўғри келиши ҳақида Ўзбекистон мусулмонлари идорасининг

мурожаатини инобатга олиб, 2012 йил 26 октябрь дам олиш кунидеб белгилансин ва мамлакатимизда байрам сифатида кенг нишонлансин.

2. Республика "Нуроний", "Маҳалла" жамғармалари ва бошқа барча мутасадди давлат ва жамоат ташкилотлари Қурбон ҳайитининг жойларда тартибли ва юқори даражада, халқимизнинг миллий қадриятларига мос равишда ўтиши учун тегишли тадбирларни амалга оширсин.

3. Ўзбекистон Миллий телерадиокорпорацияси, Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги ва бошқа оммавий ахборот воситаларига байрам тадбирларини кенг ёритиш тавсия этилсин.

Ўзбекистон Республикаси
Президенти

И. КАРИМОВ

Тошкент шаҳри,
2012 йил 22 октябрь

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Ўзбекистон Республикасининг фан ва техника, адабиёт, санъат ва меъморчилик соҳасидаги Давлат мукофотлари кенгашидан

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Ўзбекистон Республикасининг фан ва техника, адабиёт, санъат ва меъморчилик соҳасидаги Давлат мукофотлари кенгаши 2013 йилда бериладиган Ўзбекистон Республикаси Давлат мукофотларига тавсияномаларни тақдим этиш мuddати 2012 йилнинг 25 октябридан 2013 йилнинг 25 январигача белгиланганлигини маълум қилади.

Фан ва техника соҳасида
Давлат мукофотиға қуйидаги талабларға жавоб берадиган ишлар қабул қилинади:

— республика фанини ривожлантиришға улкан ҳисса бўлиб қўшилган ва халқаро миқёсда эътироф этилган фундаментал тадқиқотлар, жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий, илмий-техник ва маънавий-маърифий ривожланишиға кучли таъсир қилган кашфиёт, ихтиро ва илмий ишланмалар, жаҳон миқёсидаги энг илгор стандартларға мос бўлган ва амалиётға катта самара билан жорий этилган янги техника ва технологиялар (биринчи даражали мукофот учун);

— республика фанининг муайян тармоқларини ривожлантиришға салмоқли ҳисса бўлиб қўшилган ва хорижий мамлакатларда эътироф этилган фундаментал тадқиқотлар, жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий, илмий-техник ва маънавий-маъ-

рифий ривожланишиға сезиларли таъсир кўрсатган ихтиролар, илмий ишланмалар, таълим муассасалари учун дарсликлар, илгор стандартларға мос бўлган ва ишлаб чиқаришға самарали жорий қилинган янги технологиялар (иккинчи даражали мукофот учун).

Адабиёт соҳасида Давлат мукофотиға қуйидаги талабларға жавоб берадиган ишлар қабул қилинади:

— ўзбек адабиётини ривожлантиришға улкан ҳисса бўлиб қўшилган, кенг маданий жамоатчилик томонидан эътироф этилган, халқаро миқёсда миллий адабиётимизнинг обрў-эътиборини кўтаришға хизмат қилган юксак бадиий савиядаги шеърый, насрий ва драматик асарлар, ўзбек адабиёти энг нодир асарларининг хорижий тилларға таржималари ҳамда адабиётшунослик йўналишидаги фундаментал тадқиқотлар (биринчи даражали мукофот учун);

— замонавий ўзбек адабиёти ривожидида муносиб ўрин эгаллаган юксак савиядаги бадиий ва публицистик асарлар, жаҳон адабиётининг миллий маънавиятимизни бойитишға хизмат қиладиган етук асарларининг ўзбек тилиға таржималари, адабиётшунослик соҳасидаги тадқиқотлар ҳамда адабиёт дарсликлари (иккинчи даражали мукофот учун).

Санъат ва меъморчилик соҳасида Давлат мукофотиға қуйидаги талабларға жавоб берадиган ишлар қабул қилинади:

— республикада маданият, санъат ва меъморчиликни ривожлантиришға бекиёс ҳисса бўлиб қўшилган, кенг жамоатчилик томонидан ҳамда халқаро миқёсда эътироф этилган, энг юксак бадиий савиядаги санъат ва меъморчилик асарлари (биринчи даражали мукофот учун);

(Давоми 2-бетда.)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20 йиллиги oldidan

БИЛИМЛИ ЁШЛАР – ЮРТ КЕЛАЖАГИ

"Хар ким билим олиш ҳуқуқиға эга.
Бепул умумий таълим олиш давлат томонидан кафолатланади.
Мактаб ишлари давлат назоратидадир".

(Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, 41-модда).

Ёш авлодни интеллектуал салоҳияти юксак, маънан етук, жисмонан соғлом ва маънавий кадрлар қилиб тайёрлаш давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишларидан биридир.

Мамлакатимизда таълим сифати ва самарадорлигини оширишда Президентимиз Ислом Каримов ташаббуси билан қабул қилинган "Таълим тўғрисида"ги қонун, Кадрлар тайёрлаш миллий дасту-

ри ва Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умум-миллий дастури муҳим омил бўлиб хизмат қиляптир. Бу борада Сурхондарё вилоятида ҳам кенг қўламли ишлар амалга оширилиб, ёшларнинг жаҳон андозалари асосида таълим-тарбия олиши учун барча қулайликлар яратилмоқда.

Вилоят халқ таълими бoshқармаси бошлигининг ўринбосари Абдулла ТўРА-БОЕВ умумтаълим мактабларида ўқувчиларнинг чуқур билим олиши юзасидан амалга оширилаётган ишлар ҳақида Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги — ЎЗА мухбириға қуйидагиларни гапириб берди:

— Президентимиз Ислом Каримов раҳнамолигида мамлакатимизда таълим-тарбия ишларининг сифати ва самарадорлигини ошириш, ҳар томонлама билимли, маънавий етук ва жисмонан соғлом ёшларни тарбиялаб, вояға етказиш масаласиға алоҳида эътибор қаратилмоқда.

(Давоми 5-бетда.)

МАЛАКА ОШИРИШ ВА ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ

Албатта, тизим кадрлари ҳар томонлама замонавий фикрлаш, юксак касбий тайёргарликка эга бўлиши ҳамда илгор педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини пухта эгаллаши, ўз устида тинимсиз ишлаши зарур.

3-бет >

TEST NAZORATI

o'quvchilarimizni ijodiy fikrlashga undasin

Bugungi o'quvchi tayyor javoblarni belgilash yoki eslab qolganlarini qayd etish emas, balki ijodkorlikka intilish, namunaviy tartib ostidagi topshiriqlarni oxiriga yetkazish, qo'shimcha ma'lumotlarni izlab topishga o'rgansin.

6-бет >

СУЗИНГ — УМРИНГИЗ УЗАЯДИ!

ёхуд ушбу спорт тури билан неча ёшдан шуғулланиш мумкин?

"Сузиш марказий асаб тизимини яхшилайди, кучлилик ва чидамлилини шакллантиради, таъин ҳаракат аъзоларига тўғриловчи таъсир қиладди, суяк-мушак тизимининг ўсишиға ва организмни чиқинтиришға ҳамда бронх, ўпка касалликлари профилактикасиға имкон беради.

15-бет >

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Ўзбекистон Республикасининг фан ва техника, адабиёт, санъат ва меъморчилик соҳасидаги Давлат мукофотлари кенгашидан

(Давоми. Боши 1-бетда.)

— республикада маданият ва меъморчиликни ривожлантиришга салмоқли ҳисса бўлиб қўшилган, кенг жамоатчилик ва ижодкорлар томонидан эътироф этилган, юксак бадиий савиядаги санъат ва меъморчилик асарлари (иккинчи даражали мукофот учун).

Давлат мукофоти шахсий характерга эга ва қоидага кўра, битта шахсга берилади. Давлат мукофоти тавсия этилган ишда бир неча шахсининг ҳиссаси ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган тақдирдагина Давлат мукофоти муаллифлар жамоасига берилиши мумкин. Муаллифлар жамоаси беш кишидан ошмаслиги керак.

Бир неча шахслар томонидан бажарилган ишларни мукофотга тақдим этишда даввогарлар жамоасига фақат ишни бажаришда бевоқиф ижодий иштироки энг юксак даражада ва ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган асосий муаллифларгина киритилади. Муаллифлар жамоаси таркибига маслаҳатчилик, маъмурий ва ташкилий ишларни бажарган шахсларни киритишга йўл қўйилмайди.

Муаллифлар жамоаси таркибига вафот этган, лекин ишнинг бажарилишида қўшган ҳиссаси аҳамиятга эга бўлган шахслар ҳам киритилиши мумкин.

Давлат мукофотида ҳукуматнинг бошқа мукофоти билан илгари тақдирланган муаллифлар ҳам истисно тариқасида тавсия этилиши мумкин.

Фан ва техника, адабиёт, санъат ва меъморчилик соҳасидаги Давлат мукофотида кўрсатилган илмий тадқиқотлар, адабий ва бадиий асарлар матбуотда эълон қилинган, техника ва технологиялар бўйича бажарилган ишлар ишлаб чиқаришга жорий этилган бўлиши керак.

Музыка, театр, кино, тасвирий ва бошқа хил санъат асарлари, концертлар, кўргазмалар, театрлар, радио ва телевидение орқали эълон қилинган, кенг жамоатчиликка таништирилгандан кейин, меъморчилик асарлари бўйича объектлар эса фойдаланишга топширилгандан сўнг бир йил ўтган, тавсия этилиши мумкин.

Фан ва техника, адабиёт, санъат ва меъморчилик соҳасидаги Давлат мукофотида тақдим этиладиган ҳар бир ишга тавсия этувчи ташкилот томонидан тавсиянома хати ёзилади ва унда куйидагилар кўрсатилади:

— муаллиф (муаллифлар жамоаси учун — ҳар бир муаллифнинг фамилияси, исми ва отасининг исми (паспорт бўйича), тутилган йили ва жойи, яшаш манзили, ишлаш жойи ёки фаолият тури, илмий даражаси ва унвони (муаллифларнинг фамилиялари алифбо тартибда кўрсатилади);

— ишнинг номи;

— ишнинг тақдим этилишини асословчи натижалар, техник-иқтисодий кўрсаткичлар ва маънавий-маърифий аҳамияти, амалга оширилиш кўлами;

— унинг тугалланган, нашр қилинган, қурилган, жамоатчиликка кўрсатилган ва ишлаб чиқаришга жорий этилган вақти.

Тавсиянома хати тақдим этаётган ташкилотнинг раҳбари томонидан имзоланган бўлиши керак. Раҳбарнинг ўзи мукофотга даввогарлар таркибига кирган ҳолатдагина хатни раҳбарнинг ўринбосари имзолайди.

Тавсиянома хатида куйидаги ҳужжатлар илова қилинади:

— ишнинг тақдим этиш ҳақида, унинг номи, мукофотга даввогарларнинг фамилияси, исми ва отасининг исми кўрсатилган ҳолда муассаса илмий ёки илмий-техника кенгаши мажлисининг, вазирлик

ҳайъатининг ва бошқа тегишли мажлислар баённомасидан кўчирма;

— ишнинг қаерда амалга оширилгани, вақти, салмоғи ҳамда унинг техник-иқтисодий кўрсаткичлари, маънавий-маърифий жиҳатдан тавсифи қайд этилган ҳолда қисқача мазмуни (ҳажми 10 саҳифадан ошмаслиги, муаллиф ёки муаллифлар томонидан имзоланиши керак).

Агар мукофотга тавсия этилган тадқиқот иши буюртмага кўра бажарилган бўлса, буюртмачи ташкилот бўйсунадиган вазирлик ёки идора раҳбарияти розилигини тасдиқловчи ҳужжатлар ҳам илова қилиниши лозим;

— муаллифлар жамоаси томонидан бажарилган ишлар учун ҳар бир муаллифнинг ишга қўшган ижодий ҳиссаси аниқ кўрсатилган, ҳар бир муаллиф томонидан имзоланган ва нотариал тасдиқланган далолатнома;

— ҳар бир муаллиф учун 4х6 см. ўлчамли рангли фотосурат ёпиштирилган ходимларни ҳисобга олиш варақаси ҳамда маълумотнома (электрон варианты билан);

— қўшимча 4 дона 4х6 см. ўлчамли фотосурат ва паспорт нусхаси;

— илмий ишлар, адабий ва драматик асарлар, таржималар, дарсликларнинг нашрлари, машина ва механизмлар, янги материаллар, конструкциялар тавсифлари, ишлаб чиқаришга жорий этилган ишларнинг далолатномалари, қурилган иморатлар ва ихтироларнинг баёнлари, қўшимча чизма, схема, харита, фотоальбом ва макетлар, санъат асарларининг ёзма, овозли ёки видео ёзув, тасвир, ҳажмли-фазовий ва бошқа шаклларда чоп этилган нусхалари.

Эслатма: таълим муассасалари учун дарсликлар бўйича тегишли вазирлик ва идораларнинг ҳулосалари илова қилинади.

Мукофотга тавсия этилган иш ва

унга оид ҳужжатлар уч нусхада топширилиши керак.

Тақдим этиладиган ҳужжатлар нусхаларининг ҳар бир йиғмаси алоҳида жилдга солинади. Чоп этилган илмий, адабий, бадиий асарлар ёки алоҳида муқоваланган ишнинг баёнидан бир нусхадан ҳам жилдга солинади. Жилд устига ишни тақдим этувчи муассаса номи, ишнинг номи ва муаллиф(лар) фамилияси, исми ва отасининг исми тўлиқ ёзилади.

Фан ва техника соҳасида Давлат мукофотларига тавсияномалар Кенгашининг ишчи органи — Фанлар академияси томонидан, Адабиёт, санъат ва меъморчилик соҳасида Давлат мукофотларига тавсияномалар Кенгашининг ишчи органи — Маданият ва спорт ишлари вазирлиги томонидан қабул қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Давлат мукофотида тақдим этиладиган ишларга қўйиладиган талаблар билан танишиш ва лозим бўлган ҳужжатларни тайёрлаш билан боғлиқ масалалар бўйича куйидаги манзилга мурожаат қилиш мумкин:

Фан ва техника соҳасида Давлат мукофоти бўйича:
100047, Тошкент шаҳри, Яхё Ғуломов кўчаси, 70-уй, 322-хона.

Тел.: (371) – 233-59-46.

Адабиёт, санъат ва меъморчилик соҳасидаги Давлат мукофоти бўйича:
100129, Тошкент шаҳри, Алишер Навоий кўчаси, 30-уй, 308-хона.

Тел.: (371) – 239-49-57, 244-13-90.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Ўзбекистон Республикасининг фан ва техника, адабиёт, санъат ва меъморчилик соҳасидаги Давлат мукофотлари кенгаши.

ОРАСТА ҚИЗЛАР ДАВРАСИДА

Маҳалланинг жамиятда маънавий-маданий ва ижтимоий ўрни бекиёс. Фарзандлар тарбияси дастлаб оилада таъминланса, маҳаллада сайқалланади. Яъни қизлар миллийлигимиз белгиси ҳисобланмish ибo, ҳаё, уят, номус кaби тушунчаларни аввало oтa-онa ўғитларидан, маҳалла-кўйдaн ўргaнaдилaр. Қизларни турмушгa тaйёрлaш бoрaсидa маҳaллaнинг ҳaм ҳиссaсi кaтгa. Хусусaн, Сeргeли тумaнидaгi маҳaллaлaр қoшидa фaолият юритaётгaн «Орaстa қизлaр дaврaси» тўғрaгaнинг фaолиятi фикризмизнинг тaсдиғидир.

Мазкур тўғрaклaр фaолиятини жонлaнтириш, жaмoaтчиликнинг вa қизларимизнинг ўз маҳaллaсi, яшaб тургaн хoнaдони вa унинг атрoфини oрaстa сaқлaшдaгi мaсʼулиятини oшириш, ёшлaр ўртaсидa миллий қaдрийaтларимизгa aмaл қилиб яшaшни тарғиб этиш мaқсaдидa Ўзбекистон Хотин-

қизлaр кўмитaсi ҳaмдa Сeргeли тумaн хотин-қизлaр кўмитaсi ҳaмкoрлигидa «Орaстa қиз — oилa гaвҳaри» лoйиҳaсi доирaсидa тaдбир тaшкил қилинди. Ушбu тaдбир дoирaсидa «Хaшaргa қaқирув» сaҳнa кўринишi, «Озoдa шaҳрим» aкциясi, «Обoд маҳaллaм» нoми oстидa хaшaр, «Энг нa-

мунали уй», «Энг нaмунали йўлaқ» тaнловлaри ўткaзилди. Бу тaнловлaр Сeргeли тумaнидa ёнмa-ён жoйлaшгaн тўрт маҳaллa — Бoбур, Гулистон, Тинчлик, Янги Сeргeли маҳaллaлaридa тaшкиллaштирилди.

Ўзбекистон Хотин-қизлaр кўмитaсi тaшaббуси билaн «Орaстa қизлaр» тўғрaгi маҳaллaлaр билaн биргaликдa тaълим муассaсaлaридa ҳaм тaшкил этилгaн бўлиб, тўғрaқ қизлaргa уй-рўзгор ишлaрини, тежaмкoрлик сирлaри, сaрaнжoм-сaришталик, тикиш-би-чиш, кийиниш мaдaниятi, шaҳсий гигиeнa қoйдaлaри вa oилaвий ҳaётгa тaйёрлaш бoрaсидa нaмунали фaолият юритиб кeлмoқдa.

— Хoзиргi пaйтдa тумaнимиздa мaвжуд бaрчa мaктaблaрдa «Орaстa қизлaр» тўғрaгi фaолият олиб бoрaди, — дейди 267-мaктaб директорининг мaънaвий-мaърифий ишлaр бўйичa ўринбoсaри Озoдa Ерманoвa. — Ўғил-қизлaримизни кичик ёшидaнoқ тoзaликкa, сaрaнжoм-сaришталиккa ўргaтиш мaқсaдгa мувофиқ бўлaди. Шунинг учун бoшлaнгич синфлaрдa ҳaм мaзкур тўғрaқ фaолиятини йўлгa қўйгaнимиз. Қизлaрнинг дaрс-

дaн бўш вaқтини мaзмунли тaшкил қилиш, улaргa миллий ўрф-oдaтларимизни сингдириш биз ўқитувчилaрнинг вa з и ф a м и з ҳисoблaнaди.

Пойтахтимизнинг Шайхонтоҳур туманидаги 254-мактабда «Мустаҳкам оила йили» муносабати билан «Орaстa қизлaр» тўғрaгiнинг «Орaстaмиз мaктaбдa, ибoлимиз ҳaр ишдa» мaвзусидaгi тaқдимoти бўлиб ўтди.

Ушбu мaктaбдa тaълим-тарбия oлaётгaн 875дaн зиёд ўқувчининг 452 нaфaрини қизлaр тaшкил eтaди. Улaрнинг бaрчaсi «Орaстa қизлaр» тўғрaгi aъзoсi. Тaдбирдa мaктaбнинг 1—9-синф ўқувчилaри ўз тaқдимoтлaри билaн иштирок eтдилaр.

Дaстлaб мaктaб директори Б.Пўлaтoвa мaктaб фaолиятини, эришилгaн ютуқлaр, яратилгaн кeнг имкoниятлaр, тaълим-тарбия жaрaёни, oлий ўқув юртлaри билaн олиб бoрилaётгaн ҳaмкoрлик ишлaри ҳaқидa йиғилгaнлaргa мaълумoт берди.

Тaдбир бoшлoвчилaри томонидaн «Орaстa қизлaр» тўғрaгi фaолиятини қисқaчa тaништирилди вa тaқдимoтлaргa нaвбaт берилди. Ҳaр бир синф бўйичa aлoҳидa-алоҳидa бўлиб ўтгaн тaқдимoтдa мaънaвий, миллий қaдрийaтлaр, сaлoмaт-лик, oилaдa соғлoм муҳит, oзoдaлик вa сaрaнжoм-сaришталик, мaктaб — мaҳaллa — oилa ҳaмкoрлигi, интернетнинг ёшлaр ҳaётидaгi ўрни мaвзулaри ўз aқсини тoпди. Иштирокчилaр ушбu мaвзулaрни шeърлaр вa сaҳнa кўринишлaри oрқaли нaмoйиш этиб бердилaр.

Тaдбир якунидa энг яхши тaқдимoт соҳибaлaри фaхрий ёрлиқ вa eздaлик сoғвaлaри билaн тaқдирлaнди.

Сурайё СИРОЖИДДИНОВА
«Ma'rifat» мухбири
В.ГРАНКИН, Б.РИЗОКУЛОВ
олган суратлар.

Фан-техника жадаллик билан тараққий этмоқда. Бундай шароитда ҳар бир соҳа вакили замон талабига ҳамоҳанг, қадамба-қадам фаолият юртиши табиий. Айниқса, ўрта махсус, касб-хунар таълими тизимида ишлаётган раҳбар ва педагог ходимлар бу борада икки карра илдамроқ ҳаракат қилиши лозим. Зеро, мазкур таълим муассасаларида эртанги кун эгаларини касб-корли қилиш орқали улар келажагига тамал тоши қўйилади.

Албатта, тизим кадрлари ҳар томонлама замонавий фикрлаши, юксак касбий тайёргарликка эга бўлиши ҳамда илғор педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини пухта эгаллаши, ўз устида тинимсиз изланиши зарур. Шу билан бирга ана шундай кадрларни танлаш, малакасини ошириш, қайта тайёрлаш ва улар билан ўрта махсус,

Qaror va ijro

софадан ўқитишни ташкил этиш ҳамда ўқув жараёнини норматив-методик таъминлаш, мувофиқлаштириш ва мониторинг қилиш бўлимлари ташкил қилинди.

Бош муассаса ҳисобланган институтимиз томонидан таълим жараёнининг илмий-

МАЛАКА ОШИРИШ ВА ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ

янги сифат босқичига кўтарилмоқда

касб-хунар таълими тизimini таъминлаш ҳам долзарб масала. Хусусан, Президентимизнинг 2012 йил 28 майдаги «Малакали педагог кадрлар тайёрлаш ҳамда ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларини шундай кадрлар билан таъминлаш тизimini янада такомиллаштиришга оид чоратadbirlar тўғрисида»ги қарорида бунга эътибор қаратилганининг ўзидек ушбу масала нечоғли аҳамиятли эканини билдиради.

Ҳозирги кунда академик лицей ва касб-хунар коллежлари раҳбарлари ва педагогларининг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш республикамиздаги 41та ихтисослаштирилган олий таълим муассасаси ҳамда ўрта махсус, касб-хунар таълими тизими кадрларининг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш институтида олиб бориламоқда. Қарор асосида соҳа яхлит тизим шаклига келтирилиб, ягона меъёрий-усlubий базани ишлаб чиқиш ҳамда ўқув жараёнини ташкил қилиш юзасидан институт бosh муассасага айлантирилди.

— Юртбошимизнинг қароридан келиб чиқиб ҳамда замонавий талабларни ҳисобга олган ҳолда бугун тизим фаолияти қайта қўриб чиқилди ва янада такомиллаштирилди, — дейди ўрта махсус, касб-хунар таълими тизими кадрларининг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш институти директорининг ўқув ва илмий ишлар бўйича ўринбосари Ж.Якубов. — Энг аввало, раҳбар ва педагог кадрлар малакасини ошириш ҳамда уларни қайта тайёрлашнинг Низоми ишлаб чиқилиб, тасдиқланди. Шу билан бирга институт тузилмаси ҳам янгиланди. Унга кўра, замонавий педагогика, ахборот технологияларини жорий этиш ва ма-

усlubий асослари, намунавий ўқув режалари ва дастурларини ишлаб чиқиш бўйича йўриқнома амалиётга жорий қилинмоқда. Бунда таълим дастурларининг ўзлуксизлиги ва изчиллиги, замонавий педагогик ва ахборот технологиялари негизда интерфаол таълим услубларидан кенг фойдаланиш ҳисобга олинди. Натижада тингловчи-педагогларнинг билимларини бойитиш, дарс беришдаги касбий лаёқати ва маҳоратини ошириш, уларни психологик-педагогик тайёрлаш билан бир қаторда янги педагогик ва ахборот технологиялари, Интернет тармоғи билан ишлаш бўйича амалий кўникмаларни эгаллаши, риторика ва нотиклик санъати асосларини чуқур ўрганиши, курс тингловчиларининг тахлили ва ижодий фикрлашнинг ривожлантириш каби жиҳатларга ҳам эътибор қаратилди. Биргина мисол, таълимнинг ишлаб чиқариш билан ўзаро самарали ҳамкорлигини таъминлаш ҳамда касб-хунар коллежлари ўқитувчилари ва ишлаб чиқариш таълими усталарини янада касбий ўстириш мақсадида амалий ўқитишнинг интерфаол услублари жорий этилди. Яъни, замонавий техника ва технологиялар билан жиҳозланган корхона ва ташкилотларда кўчма машғулотлар уюштириш йўлга қўйилди.

Шунингдек, муассасамиз таълим жараёнида интерфаол таълим услублари ва ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш, ўқув жараёни ва ўқув-усlubий фаолиятини модернизациялаш бўйича семинар ҳамда видеотренинглар ўтказилди. Келгусида бу борада илғор тажрибаларни оммалаштириш мақсадида юридатвда доимий фаолият юрдулурчи семинарлар ўтка-

зиш йўлга қўйилди.

Низомга кўра, малака ошириш курсларидан ўтиш даври раҳбар кадрлар учун 3 йилда камида бир марта, педагог ходимларга эса 4 йилда камида бир марта, деб белгиланди. Тизимнинг такомиллашган жиҳати шундаки, энди тингловчилар асосий ишдан бўшаган ҳолда ўқиш билан бирга малака ошириш ва қайта тайёрлашнинг замонавий ва самарали шакллари — уйғунлаштирилган, мабсофадан ўқитиш, яқка тартибда, «устоз-шогирд» услуби ва шу кабилардан фойдаланган ҳолда таълим олишлари мумкин. Масалан, педагогик қайта тайёрлашдаги ўқитишнинг уйғунлаштирилган шаклида тингловчи-педагог курснинг камида 50 фоизини аудиторияда, қолган қисминини ўзи фаолият олиб бораётган касб-хунар коллежда амалий машғулотлар ўтказиш орқали давом эттириши белгиланди. Айнан шу шаклда раҳбар ва педагог ходимлар малака оширишда эса курс 2+2 (2 ҳафта бевосита базавий муассасада, 2 ҳафта иш жойида мустақил тайёрланиш йўли билан) ёки 3+1 (3 ҳафта бевосита базавий муассасада, 1 ҳафта иш жойида мустақил тайёрланиш йўли билан) тарзда олиб борилиши назарда тутилди. Айниқса, масофавий тарзда олиб бориладиган таълим шаклининг бугунги аҳамияти ва қулайликлари ўзига хос.

— Ҳозирги кунда юртимизда ахборот технологияларидан фойдаланишнинг бarcha имкониятлари мавжуд, — дейди институтнинг замонавий педагогика, ахборот технологияларини жорий этиш ва масофадан ўқитишни ташкил этиш бўлими бosh мутахассиси Алишер Зокиров. — Шу нуқтаи назардан, педагогик қайта тайёрлашда ўқитишнинг масофали шаклидан

ҳам фойдаланиш ҳар жиҳатдан қулай, тежамкор ва самаралидир. Таълимнинг ушбу усулида қайта тайёрлашдан ўтаётган педагоглар ўз иш жойидан ажрамаган ҳолда психология ва педагогика бўйича билим, маҳорат ва кўникмаларга эга бўлади. Шунингдек, таълимнинг бу усули дарс ўтадиган профессор-ўқитувчиларни ҳам, курс тингловчиларини ҳам ўз устида тинимсиз ишлашга, доимий изланишга ундаши, замонавий технологияларни янада чуқурроқ ўзлаштиришга хизмат қилиши шубҳасиз.

Низомда белгиланишича, 16 ҳафтадан (576 соатдан) кам бўлмаган масофавий таълим курсида кўпи билан йигирма беш нафар тингловчи иштирок этади. Уларга тьютор (ўқитувчи-консультант) бириктирилиб, алоқа электрон почта, телефон, чат ва бошқа электрон шаклларида олиб борилади. Тьютор тингловчилар билан доимий алоқа боғлаб, уларга зарур услубий ёрдам кўрсатади, яқка тартибдаги машғулотни бажариш юзасидан назорат қилади. Ўртадаги алоқа ҳар ҳафтада камида бир марта амалга оширилиши мумкин.

— Асосий ўқув юкламаси мустақил равишда ишлашга ажратилган бўлиб, умумий ҳажмининг кўпи билан 25 фоизи назарий лекциялар ва аудитория машғулотлари, яқка тартибдаги консультациялар ўтказишга ҳамда тингловчиларнинг битириш ишларини ҳимоя қилишга ажратилиши кўзда тутилди, — дейди А.Зокиров. — Тингловчи олий таълим муассасаси ва институтнинг веб-сайтида электрон рўйхатдан ўтган, яқка тартибдаги топшириқни олиш ва маълумотлар базасидан фойдаланиш имконига эга бўлади. Курслар кейс-технологияси асосида олиб борилиб, тингловчига олий таълим муассасаси ёки институт томонидан ўқув-усlubий ашёлар (курс бўйича йўриқ-

нома, ўқув қўлланмалари, яқка тартибдаги топшириқлар, малакавий ишларни бажариш бўйича тавсиялар, электрон мультимедиа дарсликлари ва қўлланмалар, шунингдек, бошқа зарур ўқув-усlubий материаллар (папкаси) жойланган курс кейси берилади. Курс тингловчилари ўқув режаларига мувофиқ, олий таълим муассасаси ва институтнинг веб-саҳифалари модулларининг ўқув-усlubий материалларини мустақил равишда ўзлаштиради. Яқка тартибдаги топшириқлар (тест, реферат, ишланма, ёзма иш, курс иши, амалиёт бўйича ҳисобот ва шу кабилар) топширилгандан кейин модулларни ўзлаштириш натижалари тьюторга, оралик тест-назорат эса — олий таълим муассасаси ёки институтнинг махсус комиссиясига топширилади. Муваффақиятли ўтган тингловчилар якуний аттестацияга қўйилади. Оралик назоратдан ўтолмаган тингловчиларга педагогик қайта тайёрлаш курсларини тугатганилик тўғрисида ҳужжат берилмайди. Ҳозир ихтисослаштирилган олий таълим муассасалари ва институтда ахборотларни узатиш ва қабул қилишга мўлжалланган ахборот-коммуникация воситаларидан иборат моддий-техник, ўқув-усlubий ва салоҳиятли кадрлар базасини шакллантириш, таълим дастурлари ишлаб чиқиш жараёни кетмоқда.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, УМКХТ муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш имкониятларининг бундай кенгайиб бораётгани академик лицей ҳамда касб-хунар коллежлари раҳбар ва педагог кадрларининг ҳар жиҳатдан ривожланишига хизмат қилиши шубҳасиз. Токи, улар ўз фаолиятига нафақат бугуннинг, балки келажақнигоҳ билан қарасин. Шу орқали таълим муассасаларида ечимини кутаётган қатор муаммолар ўз вақтида аниқланиб, бартараф этилади ҳамда таълим жараёни юксак савидада ташкил қилинади.

Аббос УМАРКУЛОВ,
«Ma'rifat» мухбири

Yangiliklarda yurt nafari

❖ **Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар идоралари ходимлари кўни муносабати билан бир гуруҳ ходимларни мукофотлаш тўғрисида"ги Фармони эълон қилинди.**

Унга кўра мамлакатимизда тинчлик, барқарорлик ва жамоат тартибини таъминлаш борасидаги кўп йиллик шавқатли меҳнати, шунингдек, хизмат бурчини адо этишда кўрсатган мардлик ва фидойилиги, миллий манфаатларимизни ҳимоя қилишдаги жасорати учун бир гуруҳ Ички ишлар идоралари ходимлари давлатимизнинг ордени ва медаллари билан мукофотланди.

❖ **Навоий шаҳрида "Янги авлод — 2012" болалар ижодиёти фестивалининг вилоят босқичи бўлиб ўтди.**

Тадбирда кўйи босқичлардан сараланган 500 нафардан зиёд ўғил-қиз ўз иқтидорини синовдан ўтказди.

"Ўзбекистон маданияти ва санъати форуми" жамғармаси, "Қамолот" ёшлар иқтисодий ҳаракати вилоят бўлими ва халқ таълими бошқармаси ҳамкорлигида ташкил этилган мазкур фестивалнинг кўйи босқичларида 1,5 минг нафардан зиёд ўғил-қиз иштирок этди. Миллий анъаналаримизни ўзида йўғулаштирган турли чиқишлари ҳамда адабиёт ва санъат йўналишидаги изланишлари билан ҳакамлар эътирофини қозongan иқтидор эгалари вилоят босқичига саралаб олинди. Улар ушбу босқичда тасвирий ва амалий санъат, миллий чолғу, шеърят ва рақс каби йўналишлар бўйича ўзаро баҳслашди.

Ғолиблар фестивалнинг мамлакат босқичига йўлланма олди.

❖ **Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳузуридаги "Маънавият ва маърифат" марказида "Йилнинг энг фаол маънавият тарғиботчиси" республика кўрик-танловининг олий ўқув юртлири ўртасидаги якуний босқичи бўлиб ўтди.**

"Йилнинг энг фаол маънавият тарғиботчиси" кўрик-танловининг олий таълим муассасалари босқичида ҳам педагог кадрларнинг бу йўналишдаги илғор иш услуби ва тажрибаси, маънавий-маърифий ишларни ёшларнинг қалби ва онига етиб боридаган, таъсирчан усулда олиб боришига эътибор қаратилди.

Кўрик-танловнинг дастлабки босқичларида олий ўқув даргоҳларида меҳнат қилаётган 500 нафардан ортиқ, Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар босқичларида эса 70 нафар профессор-ўқитувчи қатнашди.

Танлов ғолиблари "Йилнинг энг фаол маънавият тарғиботчиси" республика кўрик-танловининг якуний босқичида иштирок этишди.

❖ **Пойтахтимиздаги Сингапур менежментни ривожлантириш институтида бакалавр ва магистрларга дипломларни тантанали топшириш маросими бўлиб ўтди.**

Мазкур олий ўқув юрти илк талабаларни 2008 йили қабул қилган эди. Бу ерда замонавий иқтисодиёт ва саноат соҳаси мутахассислари тайёрланмоқда. Таълим дастури талабаларнинг тадбиркорлик, менежмент, бизнес, маркетинг, саноат менежменти, банк иши, молия, халқаро туризм ва меҳмонхона менежменти каби йўналишларда ҳар томонлама чуқур билим олишига йўналтирилган.

Таълим жараёни Сингапурдаги бош университетда қабул қилинган принциплар, таълим стандартлари, ўқув жадвали ва дастурларига мувофиқ олиб борилади.

Мазкур институтни тамомлаган 160 нафар битирувчи дипломлар халқаро стандартлар ва академик қонунларга амал қилган ҳолда топширилди.

❖ **Ўзбек Миллий академик драма театрида "Энг намунали фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари" республика кўрик-танловининг Тошкент шаҳар босқичи бўлиб ўтди.**

Ўзбекистон «Маҳалла» хайрия жамоат фонди ва Тошкент шаҳар ҳокимлиги томонидан ташкил этилган ушбу тадбирда сенаторлар, депутатлар, турли вазирлик ва идоралар, жамоат ташкилотларининг вакиллари, пойтахтимиздаги маҳаллалар фаоллари ва хотин-қизлар кўмиталари раислари иштирок этди.

Танловнинг Тошкент шаҳар босқичида туманларда сараланган 11та фуқаролар йиғинининг фаолияти атрофлича ўрганилди. Уларнинг эҳтиёжманд оилаларга кўмаклашиши, ёшлар тарбиясини тўғри йўлга қўйиш, хотин-қизлар саломатлиги ҳақида ғамхўрлик ва эътибор кўрсатиш, репродуктив саломатлигини таъминлашга оид ишлари атрофлича таҳлил этилди. Маҳалла фаолларининг сиёсий ва ҳуқуқий билими, мураккаб вазиятларда оқилона қарорлар қабул қилиш кўникмаларига ҳидий эътибор қаратилди.

ЎзА ва махсус мухбирларимиз йўллаган материаллар асосида тайёрланди.

Энг фаол ота-оналар аниқланди

Пискент туманидаги 1-умумтаълим мактабида таълим муассасалари ва маҳалла ҳамкорлигига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Туман марказидаги Митон маҳалласи фаоллари, қишлоқ фуқаролар йиғинларидан таклиф этилган вакиллар мактаб ўқувчиларига, ота-оналарга маънавиятимизни асраш, турли нопок йўللardan сақланиш, соғлом турмуш тарзини шакллантириш борасидаги фикрларини баён этди.

Мактабда ҳар йили энг фаол ота-оналар аниқланиб, рағбатлантириб борилади. Яқинда бўлиб ўтган якуний педагогик кенгашда 2011-2012 ўқув йилининг энг фаол ота-оналари аниқланди. Уларга мактаб

маъмуриятининг томонидан ташаккурнома ва эсдалик совғалари берилди.

Ашурали БОЙМУРОД

Тошкент вилоят

Ўрганамиз ва ўргатамиз

Мактабимизда она тили ва адабиёт фани ойлиги "Ўқи, ўрган, ўргат" тамойили асосида уюшқоқлик билан ўтказилди.

"Очиқ эшиклар кўни"да ўқув дастурига киритилган янги мавзуларни мустаҳкамлаш мақсадида "Ўзувчи дарси"ни ташкил этдик. Ўзбекистон халқ ёзувчиси Худойберди Тўхтабоев, "Янги аср авлоди" нашриёти ходимлари

Эркин Абдурахмонов, Феруза Қувонова билан учрашув, янги китоблар тақдироти нафақат ўқувчилар, балки тадбирларда иштирок этган ота-оналар учун ҳам унутилмас бўлди. Бадиий адабиётга ошно болаларимиз қўлларидан

янги китобдан мамнун бўлдилар, кутубхона эса ёзувчи дастхати битилган китоблар билан бойиди.

Бундан ташқари, ўқувчиларни Алишер Навоий номидаги адабиёт музейи ва Ғафур Ғулум уй-музейига олиб бордик.

Маҳмуда ВАЛИЕВА,
Юнусобод туманидаги 274-мактаб ўқитувчиси

Яхшиликка етакловчи машъала

Ўқувчи қалбида китобга меҳр уйғотадиган маскан бу — кутубхона. Бугунги кунда ахборот-ресурс маркази деб юритилаётган бундай масканларда ўқувчи учун зарур ўқув ҳамда бадиий

адабиётлар ҳам китоб ҳолида, ҳам электрон шаклда муҳайё этилган.

Юнусобод туманидаги 259-мактабда 24 октябрь — Халқаро мактаб кутубхоналари кўни муносабати билан туман ахборот-ресурс маркази ходимлари иштирокида «Китобхонлик — маънавият кўзгуси» мавзусида давра суҳбати ўтказилди.

— Китоб инсон маънавий оламини бойитиб, дилидаги эзгу ҳисларини, фикру ҳаёларини, орзу-умидларини яхшилик томонга йўналтириб турувчи машъалага ўхшайди, — дейди ахборот-ресурс маркази раҳбари Замира Зайнутдинова. — Марказимизда ўқувчиларнинг унумли фойдаланишини таъминлаш, ёш авлодни китобга ошно этиш мақсадида кенг имкониятлар яратилди. Болаларнинг бўш вақтини мазмунли ўтказиш учун турли қизиқарли учрашувлар ҳам ташкил этиб келинмоқда.

МУХБИРИМИЗ

Тил — бебаҳо хазина

Тилимизнинг бой имкониятлари она тилимизда битилган асарлар, таржимонларимиз томонидан маҳорат билан ўгирилган китобларда ўз аксини топган. Ёш авлодни бундай бебаҳо мерос билан таништириш мақсадида Ҳазорасп туманидаги таълим муассасалари ўқитувчи ва ўқувчилари иштирокида «Тил — бебаҳо хазина» мавзусида тадбир ташкил этилди.

Мактаблардаги «Ёш тилшунослар» тўғраги аъзолари билан бирга «Ёш таржимонлар»

тўғраги қатнашчиларининг ҳам фаол иштирок этгани тадбирнинг аҳамиятини оширди.

Ўқувчилар Ватан, она, тил ҳақида шеърлар айтиб, сахна кўринишлари ижро этиб, энг аввало, она тилини, шу билан бирга, чет тилларини ҳам пухта ўрганаётганликларини намойиш этдилар.

Муборак ҲАЙИТБОВЕВА,
Ҳазорасп туманидаги 10-мактабнинг инглиз тили фани ўқитувчиси

Ўзбекча шеър таровати

— Ўзбек тилини мукаммал ўрганиш бизга нима учун керак?

— Бир-биримиз билан гаплашиш учун.

— Ўз фикримизни ифода-лай олиш учун.

— Хат ёза олиш учун.

— Яхши мутахассис бўлиб етишиш учун.

Саволга дон-дона қилиб жавоб бераётган Учтепа туманидаги 107-мактаб ўқувчилари ўқитувчи Муассар Шомирзаева бошчилигида тадбирга катта тайёргарлик кўрилганини намойиш этдилар. Октябрь — она тили ва адабиёт фани ойлиги муносабати билан ўтказилган тадбирда «Билимдонлар» ва «Зуклар» гуруҳлари турли шартлар бўйича ўзаро беллашди. Қизиқарли сахна кўринишлари намойиш этилди.

— Тиниб-тинчимас ўқитувчи байрам тадбирига йиғилган устозларни ҳам фаол иштирокчига айлантира олди. «Ўзбек тилини мукаммал ўрганиш учун нималарга эътибор бериш лозим?», «Она тилимизни нима учун ўрганамиз?», «Ўзбек тили тарихини биласизми?» каби саволлар билан мурожаат қилиб, уларни мунозара ва мулоқотга чорлади, — дейди мактаб директори Нигора Салимова.

— Айниқса, 6-синф ўқувчиси Кристина Вихрова шеър айтганида русийзабон қизнинг тилидан янграётган мисралар оҳанги ҳеч қимни бефарқ қолдирмади.

Тадбир якунида 9-синф ўқувчилари иштирокида ўтказилган очик дарс фан ўқитувчилари томонидан муҳокама қилинди.

Назозат ХОЛМЕТОВА,
«Ma'rifat» мухбири
Бурҳон РИЗОКУЛОВ олган сурат.

(Давоми. Боши 1-бетда.)

Зеро, мамлакатимизнинг келажаги бугун барча шароитларга эга замонавий мактабларда таълим-тарбия олаётган ёш авлоднинг қандай билим ва салоҳиятга эга бўлишига бевосита боғлиқдир. Ана шу мақсадда 2004—2009 йилларга мўлжалланган Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умумийлиги дастури доирасида Сурхондарё вилоятида ҳам кенг қўламли ишлар амалга оширилди. Чунончи, 25 замонавий янги мактаб барпо этилди, 232 умумтаълим мактаби тубдан реконструкция қилинди, 364 мактаб капитал, 194 таси эса жорий таъмирланди. Бойсун, Сарисойё, Ол-

ларга мўлжалланган Давлат дастури тўғрисида "ги қарори ҳам ёш авлодга кўрсатилаётган чексиз ғамхўрлик ва эътиборнинг амалдаги ёрқин ифодаси бўлди. Қарорга мувофиқ, ўтган йилларда вилоятда 11 болалар музика ва санъат мактаби реконструкция этилиб, чекка қишлоқлардаги кўркам ва чиройли биноларга айланди.

Янги мактаблар куриш, мавжудларини таъмирлаш ва реконструкция қилиш бораборида улар компьютер жиҳозлари, лаборатория ускуналари ва бошқа замонавий воситалар билан таъминланаётгани эътиборга сазовордир. Вилоятдаги 858 умумтаълим мактабини жиҳозлаш бўйича кенг қўламли иш-

тажрибаси, билим ва салоҳияти, яратилган шароитлардан нечоғли самарали фойдалана олиши билан белгиланади.

Ўқитувчи ва ўқувчилар учун барча қўлайликлар яратилаётган мактабларнинг педагог кадрлар билан таъминланишига алоҳида эътибор қаратилаётгани, уларнинг малакасини оширишга устувор аҳамият берилаётгани ютуқлар омили бўлмоқда. Вилоят педагогларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институтида ўқитувчилар учун фанларнинг ўқитилиши, ўқувлаборатория жиҳозларидан дарс жараёнида самарали фойдаланиш каби йўналишларда семинарлар ташкил этилиб, зарур тавсиялар берилмоқда. Фан

Устоз-шогирд: ЯГОНА МАҚСАД ЙЎЛИДА

Таълим тизимида «Устоз шогирд» аънасининг йўлга қўйилиши таълим сифати ва мазмунини янги босқичга кўтариш, ўқитувчиларнинг билими ва касбий маҳоратини ривожлантириш, уларга амалий-методик ёрдам бериш, ёш кадрларнинг танланган касбига нисбатан иштиёқини ва масъулиятини оширишда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Избоскан туманида ҳам «Устоз-шогирд» мактабларини ташкил этиш, тажрибали ва маҳоратли педагогларни ёш муаллимларга бириктириш борасида самарали ишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, география фани бўйича 10-умумтаълим мактабининг тажрибали муаллими — Илҳомжон Ҳамдамов тумanning турли мактабларида фаолият юритаётган уч нафар ўқитувчига устозлик қилмоқда.

— Ишни дастлаб менга бириктирилган шогирдларнинг дарс услубларини ўрганишдан бошладик, — дейди И. Ҳамдамов. — Кузатишлар натижасида ҳар учала шогирдларга қайси жиҳатдан ёрдам кераклигини, улар фаолиятидаги устун жиҳатларни аниқладим. Ўқитувчилардаги изланувчанлик, янгиликка интилиш менга жуда маъқул бўлди.

«Устоз-шогирд» мактаби дарсларни кузатиб таҳлил этиш, фан ўқув хонасини жиҳозлаш, синфдан ташқари ишларни ташкил қилиш, фан ойларидаги ўтказиш, ўқувчиларни олимпиада ва билимлар беллашуви каби мусобақаларга тайёрлаш, дидактик воситалар ва янги педагогик технологиялардан самарали фойдаланиш каби масалалар бўйича тажриба алмашишда қўл келмоқда.

Ҳар чоракда мониторинг олиб борилиб, шогирднинг касбий билим, кўникма ва малакасида, педагогик, психологик маҳорат даражасидаги ижобий ўзгаришлар аниқланмоқда. Мақсад — кўрсатилган амалий ва методик ёрдам самарадорлигини белгилаш, тузилган шахсий-ижодий режа асосида амалга оширилган ишларга яқиний баҳо беришдир.

«Устоз-шогирд» мактабидаги ўқиш, ўрганиш ва изланишлар, тажриба алмашишлар самараси ўлароқ 9-мактаб ўқитувчиси Ҳаётхон Назарова «Дарсларда ўқув фильмлари ва компьютер техникасида фойдаланиш» мавзусида, 18-мактаб ўқитувчиси Ҳилолаҳон Исоқова «География дарсларида харита ва дидактик воситалардан фойдаланиш» мавзусида, 11-мактаб ўқитувчиси Ёркиной Сулаймонова «Дарсларда географик ўйинларни ташкил этиш» мавзусида туман ўқитувчилари учун намунавий дарс ташкил этишди.

— Устозим Илҳомжон Ҳамдамовдан жуда миннатдорман, — дейди Ёркиной Сулаймонова. — Домладан дарсинг ҳар бир дақиқасидан унумли фойдаланишни ўргандим. Ўқувчиларнинг география фанига қизиқишлари орди, ўзлаштириш даражаси ҳам юқори бўлмоқда.

Шогирд ўқитувчилар турли мавзуларда илмий мақолалар ёзиш, услубий қўлланмалар яратиш бўйича ҳам ижодий изланишлар олиб бормоқдалар. Жумладан, Ҳаётхон Назарова яқинда «География дарсларида мажбурий стандарт назорат ишларини ташкил этиш» услубий қўлланмасини яратди.

Устоз-шогирдлик аънасалари даврлар оша сайқалланиб, янгидан-янги қирраларини намойиш этиб бормоқда. Таълимда жорий қилинган бу усул устоз ва шогирдларни бир ниёт атрофига жипслагтиради. Ўқувчига пухта билим бериш, таълим самарадорлигини ошириш уларнинг умумий мақсадига айланади.

**Орифжон СИДДИҚОВ,
«Ma'rifat» мухбири**

БИЛИМЛИ ЁШЛАР — ЮРТ КЕЛАЖАГИ

тинсой, Денов туманларининг тоғли ҳудудларида янги таълим муассасалари қад ростлади, мавжудлари тубдан реконструкция қилинди ёки таъмирланди. Уларда болаларнинг замон талабларига асосида билим олиши учун барча шароитлар яратилди. Айни пайтда бу ишлар изчил давом этирилиб, Бюджетдан ташқари таълим ва тиббиёт муассасаларини реконструкция қилиш, капитал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармаси маблағи ҳисобидан янги таълим муассасалари қурилмоқда, мавжудларидан реконструкция ва таъмирлаш ишлари бажарилиб, улар замонавий усулда жиҳозланаётди. Ўтган йили намунавий лойиҳа асосида замонавий уй-жойлар қад ростлаган янги массивларда бешта умумтаълим мактаби бунёд этилди. Саккизта мактаб капитал таъмирланди. Жорий йилда етти таси капитал таъмирланиб, 11 таси реконструкция қилинди. Етарли шарт-шароитларга эга бўлмаган мактаблар ўрнида замонавий ва миллий архитектура ечимига эга янги бинолар қад ростлаб, болалар спорт заллари, ўқувлаборатория хоналари қурилаётгани ва зарур жиҳозлар билан таъминланаётгани вилоятда таълим-тарбия тизимини такомиллаштириш, ўқув самарадорлигини ошириш имконини бермоқда.

Президентимизнинг 2008 йил 8 июлда қабул қилинган «Болалар музика ва санъат мактабларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолиятини янада яхшилаш бўйича 2009—2014 йил-

лар олиб борилмоқда. Жумладан, барча умумтаълим мактаблари биология кабинетини, кимё, бирлашган кимё-биология кабинетлари ва зарур замонавий лаборатория ускуналари билан таъминланди. Барча фан кабинетлари сиёсий ва табиий глобуслар, сиёсий, географик хариталар, кодоскоп, экран, янги мебеллар тўплами билан жиҳозланди. Бугун умумтаълим мактабларининг 91,5 фоизи замонавий компьютер техникасига эга бўлиб, барчаси «ZyloNet» тармоғига уланган. Таълим муассасалари қоидадаги спорт заллари 32 турдаги спорт жиҳозлари билан таъминланган.

Вилоятда ёш авлод Бош қўқимизда белгилаб қўйилган ҳушук ва эркинликларидан кенг фойдаланиб, замонавий жиҳозланган, барча шароитларга эга мактабларда чуқур таълим-тарбия олмақда. Фан тўғрақларида фаол иштирок этиб, билимларини мустаҳкамлаётди. Ўнлаб «Баркамол авлод» болалар марказлари, болалар музика ва санъат мактаблари, болалар ва ўсмирлар спорт мактаблари, юздан ортқ болалар спортинишоотлари ҳам ўқувчиларнинг сеvimли масканларига айланган.

Ҳар томонлама соғлом, билимли ёшларни тарбиялаб, воёга етказиш шарафли ва муқаддас ишдир. Ўқувчиларнинг чуқур билим олиши ва уларнинг юртга садоқат, Ватанга муҳаббат, миллий кадриятларимизга ҳурмат руҳида тарбияланиши, устозларнинг изланувчанлиги,

ўқитувчиларининг тажриба алмашиши кенг йўлга қўйилаётди.

Шу йил ёз фаслида таълим самарадорлигини ошириш мақсадида «Мустақил юрт педагоглари — сифатли таълим сари!» шиори остида маҳаллий ҳокимлик, ҳуқуқ-тартибот идоралари, соғлиқни сақлаш, молия бўлимлари, жамоат ташкилотлари вакиллари иштирокида Термиз шаҳри ва туманларда йиғилишлар ўтказилиб, педагоглар тарқатма материаллар, дискетлар билан таъминланди. Жойларда ташкил этилаётган бундай тадбирларда мавжуд имкониятлардан самарали фойдаланиш, таълим мазмунини бойитиш, «Билимлар беллашуви» мусобақаларини белгиланган низоом асосида ўтказиш ва унинг асосий мазмун-моҳиятини ота-оналар, ўқувчилар ва ўқитувчиларга кенгроқ етказиш, 9-синф битирувчиларини касб-хўнарга йўналтириш, маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш, болалар спортини янада ривожлантириш, ахборот-коммуникация технологияларини кенг жойи этиш каби масалаларга алоҳида эътибор қаратилаётган. «Йилнинг энг яхши фан ўқитувчиси» кўрик-танлови, ўқувчилар ўртасида ташкил этилаётган «Билимлар беллашуви» тадбирлари ва фан олимпиадалари ғолибларининг муносиб рағбатлантирилаётгани ҳам ёш авлоднинг ҳар томонлама билимли, баркамол қилиб воёга етказишга хизмат қилаётди.

**Холмўмин МАМАТРАЙМОВ,
ЎЗА мухбири**

ШАРОИТ КЎНГИЛДАГИДЕК БЎЛСА

таълим мазмуни ва сифати ҳам ошади

катнаб ўқийдиган ўқувчилар учун ётоқхона берилади.

— «Киш ғамини ёзда е» деган нақл бор. Бунга амал қилган киши қорли-кировли кунларда шошиб қолмайди. Мактабимиздаги учинчи ўқув йилининг киш мавсумига июнь, июль ойларида ҳозирликни бошлаган эдик. Аввалки йили панд берган камчиликларни бартараф этишга алоҳида эътибор қаратдик. Синфхона ва ётоқхоналар деразасига «Ақба» ромлари ўрнатилди. Узоқдан қатнайидиган ўқувчилар сонини кўпайгани боис қўшимча 40та ўрин хозирланди. Минг метр квадрат жойга линолум тўшалди. Мактабимиз табиий газ билан

иситилади, барча қурилма ва қувурлар соз ҳолга келтирилган, — дейди таълим даргоҳи раҳбари Мамарайим Темиров.

Мактабда яратилаётган шарт-шароит ўқувчиларни чуқур билим эгаллашга, мавжуд имкониятлардан унумли фойдаланишга ундаши табиий. Агар ўтган ўқув йилида билимлар беллашувининг вилоят босқичида Нурулхаммад Холдоров тўртинчи ўринини эгаллаган бўлса, бу йил ана шундай натижа Умиджон Худойназаровга насиб этди. Ўқитувчи ва тарбиячилар дарс жараёнида ва синфдан ташқари тадбирларда ҳар бир ўқувчини ўз устида ишлашга, кўпроқ ўқиб-ўрганишга чақиради. Хорижий

тиллар ҳам мукаммал ўргатилмоқда.

Раббим Тўхтанов, инглиз тили фани ўқитувчиси:

— Мактабимизга ўқишга кириш осон эмас. Ўқув жараёни ҳам шунга яраша ташкил қилинади. Ўзим иктидорли ўқувчилар билан душанба, чоршанба ва пайшанба кунлари қўшимча машғулот ўтаман. Жонли сўзлашув ва ёзма нутқ қоидаларини эркин мавзуларга боғлиқ ҳолда ўрганишимиз. Ҳозир уларда инглизча мулоқот маданияти шаклланимоқда.

Назира Абдусайидова, бош тарбиячи:

— Оила муҳитидан ажралиб, мактабимизда ўқиётган ўқувчилар билан тарбиявий иш-

ларни ҳар томонлама пухта ташкил этмоқдамиз. Тарбияланувчиларимиз 5та гуруҳга бириккан бўлиб, 12 нафар тарбиячи кундузги ва кечки сменада алмашиб ишлайди. Ҳар бир болага «Мулоқот дафтари» тугтганмиз. Боланинг ҳули ва олаётган баҳолари ҳақида қайд қилиб, ота-онасига бериб юборамиз. Улар бундан хабар топиб, зарурат туғилса, мактабга келишди, тарбиячи ва ўқитувчилар билан суҳбатлашиб, аҳволни ўнглаш чорасини кўрадилар.

Ҳа, фаолиятини бошлаганида ҳали кўп бўлмаган бу таълим маскани педагогик жамоаси жорий ўқув йилида таълим самарадорлигини янада ошириш ва ютуқларини кенгайтириш ниятида сазй-ҳаракат қилмоқда. Бунда кўнгилдагидек яратилган шарт-шароит катта роль ўйнайди, албатта.

**Хулқар ТҲИМАНОВА,
«Ma'rifat» мухбири**

Куз келди. Ҳаво салқинлай бошлади, боғу роғлар ҳазонбаргга тўйлик. Киш яқин. Бу ҳар бир кишини сергак тортириб, керакли чора-тадбирларни кўришга ундайди. Айниқса, киш мавсумига умумтаълим мактабларида жиддий тайёргарлик кўрилиши лозим.

Самарқанд вилояти Қўшработ туманидаги 82-иқтисослаштирилган давлат умумтаълим мактабида ҳам киш фаслига тайёргарлик ёзги таътил давридаёқ бошланган эди. 2010 йил август ойида фойдаланишга топширилган таълим даргоҳи филология фанларига йўналтирилган. Мактабда барча зарур шароитлар яратилган: синфхоналар кенг ва ёруғ, парта, стол-стуллар етарли, ошхона ўқувчилар хизматида. Кўшни Пайарик, Иштихон, Нурота туманларидан

TEST NAZORATI

o'quvchilarimizni ijodiy fikrlashga undasin

Prezidentimizning 2012 yil 28 maydagi «Malakali pedagog kadrlar tayyorlash hamda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarini shunday kadrlar bilan ta'minlash tizimini yanada takomillashtirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarori biz pedagoglardan zamon bilan hamnafas o'qitish, amaliy o'quvchi shaxsini birinchi o'ringa qo'yishimizni, dars o'tish jarayonida ilg'or pedagogik uslublardan foydalanish holda, ta'lim sifatiga e'tibor qaratishimizni talab etmoqda.

Qarorning 5-bandida ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik uslub va texnologiyalar ("case study" uslubi, loyihalashtirish, hamkorlikda o'qitish, amaliy o'yin, interfaol ta'lim uslubi va boshqalar), axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron ta'lim resurslari va multimedia taqdimotlaridan foydalanish borasida chet el tajribasi chuqur va har tomonlama o'rganib chiqilishi ta'kidlangan edi.

Darhaqiqat, yetakchi mutaxassislar tomonidan ishlab chiqilgan va bugungi kunda ham muvaffaqiyatli qo'llanib kelinayotgan ilg'or pedagogik texnologiyalarni o'rganishimiz, dars jarayoniga tatbiq etishimiz, ularni fanimizga moslashtirishimiz zarur. Chunonchi, tarix fanida ushbu texnologiyalardan foydalanish, o'quvchilarning o'zlashtirgan bilimini baholashda turli xil nazorat usullari, jumladan, test usullarini yangicha ko'rinishda qo'llash ham yaxshi samara beradi. Ayni paytda test nazoratining bir qancha turlari ishlab chiqilgan.

B.Farberman o'zlashtirish darajasini to'rtga — o'quvchilik, tartibli, ijodiy fikrlash va ijodkorlikka ajratadi. O'quvchilardan esa odatda testlar eslab qolish, tanish va qayta aytib berish bilan bog'liq bilimlarni tekshirish maqsadida olinadi. Bunda o'quvchi axborotni mud-

dat, dalil, qoida, qonunlar ko'rinishida eslashi va qayta tiklashi lozim. Test savollari ham aynan shu yo'nalishdan chiqmagan holda beriladi. O'quvchi javobni bir harakatda, ya'ni ortiqcha urinshlarsiz, taqqoslashlarsiz topadi. Ushbu holat guyoki o'zlashtirilishi zarur bilimlar hajmi arzimagan bir miqdorda ekan-da, degan xulosani berishi mumkin, lekin tarix fanida vaqt, shaxs va joy nomlari, omillar va boshqalarni eslab qolish shartligi uchun bu muhim hisoblanadi.

Shuningdek, bunday test sinovlarida ba'zi bilimni uncha yuqori bo'lmagan, ko'r-korona ko'chirish yoki tushunmasdan yodlagan o'quvchilar ham yaxshi natija ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun nazorat testlari tarkibida ko'nikmalarni tekshiruvchi topshiriqlar ham bo'lishi kerak. Bu kabi test topshiriqlari tartibli, o'zlashtirishni tekshirishga mo'ljallangan. O'quvchi avval o'rgangan namuna bo'yicha vazifa yoki topshiriqlarni bajaradi va test javoblarini o'quvchi ikki harakatda topishi lozim.

Ijodiy fikrlashga undaydigan test namunalari mantiqan tuzilgan, asoslangan bo'lib, topshiriqni to'g'ri xulosa chiqarish orqali yechish mumkin. Bunda o'zlashtirilgan bilimlarni o'zgartira olish ko'nikmasini tekshirish nazarda tutiladi. O'quvchilar berilgan savolga ma'lum qoidalar asosida fikr yuritib javob topa olishi kerak. IV darajadagi nazorat turiga topshiriqni hal qilish bir ma'noli to'g'ri javobni nazarda tutmagani sababli, ushbu darajada test nazorati o'tkazilmaydi.

Bilim, ko'nikma va malakalarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish bo'yicha V.Bespalko tavsiya etgan test turlarini jadval ko'rinishida, mavzu yuzasidan beriladigan test topshiriqlarini keltirgan holatda berishni maqsadga muvofiq, deb hisobladik.

Tavsiya etilayotgan test nazorati savollarini tuzishda, albatta, fan xususiyatlaridan kelib chiqish kerak. Savollarni tuzishda quyidagi jadvalda

berilgan tavsiyalarga e'tibor berilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Masalan, "O'zbekistonning ma'naviy va madaniy taraqqiyoti" mavzusi bo'yicha:

Testlar toifasi va turlari	Berilgan savollar	Berilgan javoblar
Tanib olishga oid topshiriq	"Alpomish" dostoni xalq og'zaki ijodiy hisoblanadimi?	"Ha" "Yo'q"
Ajratib olishga oid topshiriq	Toshkent shahrida Amir Temur maydoni va haykali borligini bilamiz. Mamlakatimizning yana qaysi shaharlarida Sohobqironga atab haykal va maydon barpo etilgan.	1. Buxoro va Farg'ona 2. Samarqand va Shahrisabz 3. Qarshi va Shahrisabz 4. Samarqand va Buxoro
Tasniflashga oid topshiriq	UNESKO bilan hamkorlikda mamlakatimiz va xalqaro miqyosda tavallud topgan kunlari keng nishonlangan buyuk allomalarimiz nomlari va yubileylari o'tkazilgan vaqt mos kelgan javoblarni ko'rsating.	1. Ahmad al-Farg'oniyning 1200 yilligi 2. Burhoniddin Marg'noniyning 910 yilligi 3. Mirzo Ulug'bekning 600 yilligi 4. Kamoliddin Behzodning 545 yilligi a) 1997-yil b) 1998-yil v) 1999-yil g) 2001-yil 1-(b) 2-(g) 3-(a) 4-(v)
Qo'shimchalar qo'yiladigan testlar	Toshkent shahrining Bo'zsuvi kanal bo'yida qatag'on davri qurbonlari xotirasini abadiylashtirish maqsadida ... yodgorlik majmuyi bunyod etilgan.	"Shahidlar xotirasi"
Tuzilishga oid testlar	Ona yurtga ehtirom, avlodlar xotirasiga sadoqat, mehmondo'stlik, bolajonlik kabi o'zbek xalqiga xos jihatlar boshqa xalqlar tomonidan qanday tushuncha sifatida e'tirof etilgan?	Milliy qadriyatlar
Namunaviy topshiriqlar	Ma'naviy meros nima, uning tiklanishi nimalarda namoyon bo'lmoqda?	1. Qadim zamonlardan beri ajdodlarimiz, ota-bobolarimizdan bizgacha yetib kelgan siyosiy, falsafiy, huquqiy va diniy qarashlar majmuyi 2. Aholi-o'qim me'yorlari 3. Ilm-fan yutuqlari, tarixiy, badiiy va san'at asarlari majmuyi
Murakkab topshiriqlar	Prezidentimiz tomonidan ta'kidlangan milliy va diniy qadriyatlarimizga tahdid soluvchi jihatlarni ommaviy axborot vositalarida yoritilishi bo'yicha qo'shimcha ma'lumotlardan misollar keltiring.	

Test maqsadi	Testlar toifasi va turlari	Xususiyatlari	Javoblar	Test topshiriqlarini ifodalash namunalari
O'quvchilar avval o'rgangan materialni tanishini tekshirish (o'zlashtirishning I darajasi)	1. Tanib olishga oid topshiriq 2. Ajratib olishga oid topshiriq 3. Tasniflashga oid topshiriq	Bir vaqtning o'zida (aytib berish uchun) topshiriq va javobdan iborat bo'ladi. Savol hamda tanlash uchun javob variantlaridan iborat bo'ladi. Mos qismlarni taqqoslash topshiriqlaridan iborat bo'ladi.	"Ha", "Yo'q"	...hisoblanadimi?
Tashqi aytib berishlarsiz esda qolganlar bo'yicha o'zlashtirilgan ma'lumotlarni qayta aytib berish va shular asosida namunaviy topshiriqlar yechish ko'nikmalarini tekshirish (o'zlashtirishning II darajasi)	1. Qo'shimchalar qo'yiladigan testlar 2. Tuzilishga oid testlar 3. Namunaviy topshiriqlar	Xohlagan shaklda: og'zaki, belgili, chizmalarida taqdim etilgan fikrlarni to'ldirish talab etiladi. Esda qolganlarni aytib berishlarsiz xotirada qayta tiklashni talab etadi. Ma'lum bo'lgan qoidalarni qayta tiklash va uni izlanayotgan natija uchun qo'llash talab etiladi.	Yo'q	... (ushbu jumla-ni) to'ldirish ... (yetishmayotgan so'zni) ko'rsating Bu (tushuncha ifodalash ko'rsatiladi) nima? ...xaritan chizing
Ijodiy fikrlash ko'nikmalarini tekshirish (o'zlashtirishning III darajasi)	Murakkab topshiriqlar	Namunaviy tartib ostidagi topshiriqlarni oxiriga yetkazishda, qo'shimcha ma'lumotlarni qidirish uchun, dastlabki sharoitlarni o'zgartirish talab etiladi.	1. 2. 3. 4.	Murakkab topshiriq

Ko'p yillik tajribadan ma'lumki, test nazoratini o'tkazishda, avvalo, bir yoqlamalik, hamma uchun bir xil darajadagi savollar, o'quvchilarning o'zlashtirishi, bilim darajasiga qarab toifaga bo'linmas edi. Undan tashqari, bir savolga 5ta javob ko'rsatilgan usulda test nazorati olib borilardi.

Yuqoridagi tavsiya etilgan test o'tkazish usullarida guruhdagi o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi, olingan bilim va ko'nikmasiga e'tibor qaratiladi. Shu davrga qadar test savollarining saviyasi, o'zlashtirishning I va II darajalariga mos kelardi. Bizning vazifamiz — o'quvchilarimizga bera-

digan bilimlarimiz, ularning o'zlashtirish darajasi III va IV darajalarga javob bera olsin. Bugungi o'quvchi tayyor javoblarni belgilash yoki eslab qolganlarini qayd etish emas, balki ijodkorlikka intilish, namunaviy tartib ostidagi topshiriqlarni oxiriga yetkazish, qo'shimcha ma'lumotlarni izlab topishga o'rgansin. Shundaydagina ular olgan bilim va ko'nikmalarini hayotga tatbiq etishda, oliy o'quv yurtlariga kirish uchun o'tkaziladigan test savollarini yechishda qiyinchiliklarga duch kelmaydilar.

Bahrom SAFAROV,
Zomin pedagogika kollejining
tarix fani o'qituvchisi

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 20 yilligi oldidan

Бу йил Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганига 20 йил бўлади. Шу муҳим сана муносабати билан жаҳон давлатчилиги тарихида Конституциянинг ўрни, дастлабки яратилган конституцияларнинг мазмун-моҳияти, Конституциянинг пайдо бўлишига таъсир этган омиллар, мустақил Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг яратилиши, унинг тузилиши, асосий хусусиятлари, айрим моддалар шарҳи, ратификация қилинган қонунларнинг Конституцияда ўз аксини топиши каби мавзуларда туркум суҳбатлар бериб боришни режалаштирдик. Бугун ҳужумингизга ҳавола этилаётган Тошкент давлат юридик институти ўқитувчиси, юридик фанлар номзоди Зиёдулло ХИДИРОВ билан мулоқотимиз ҳам шу мақсадга қаратилган.

— Инсоният тарихида илк конституциялар қачон ва қаерларда яратилган? Дастлабки конституцияларнинг пайдо бўлишига туртки бўлган асосий омиллар хусусида тўхталиб ўтсангиз.

— «Конституция» латинча сўз бўлиб, ўрнатиш, белгилаш, тасдиқлаш, тузилиш, тузук маъноларини билдиради. Конституцияга умумий тарзда «олий юридик кучга эга бўлган, алоҳида тартибда қабул қилинган, шахс, жамият, давлат ўртасидаги муайян муносабатларни тартибга солишга қаратилган давлатнинг асосий қонуни», дея таъриф бериш мумкин.

1787 йили АҚШ, 1791 йили Польша ва Франция ўз конституцияларини қабул қилган. Конституцияга ўхшаш қонунлар сирасига қадимги Афинада «Салон қонунлари» номи билан ҳужжатни ҳам киритиш мумкин. Спартада эса «Катта ретра» қонунлари конституция вазифасини ўтаган. Бундай ҳужжатлар жумласига яна 1215 йили Англияда қабул қилинган «Эркинликнинг буюк хартияси», 1379 йилги «Хабас корпус акти» ва бошқаларни киритиш мумкин.

Жаҳон давлатчилиги тарихида Конституция алоҳида дахл муҳим роль ўйнайди. Кейинги тўрт асрда давлатчилик ривожланиши Конституция билан беvosita bog'liqdir. Шу даврда фақат давлатчилик, ижтимоий ҳаёт тараққий этиб, такомиллашибгина қолмай, ўз навбатида, конституциялар ҳам ривожланиб, такомиллашиб борди.

Конституциянинг пайдо бўлишига таъсир кўрсатган омиллар хусусида тўхталиб бўлса, биринчидан, тарихий конституциявий аҳамиятга молик ҳужжатлар, уларга АҚШнинг 1776 йилги Мустақиллик декларацияси, Инсон ва фуқаро ҳуқуқлари француз декларациясини мисол сифатида қайд этиш мумкин. Американинг Мустақиллик декларациясида илк бор «Халқ — давлат ҳокимиятининг манбаидир» деган

тибда қабул қилинади ва олий юридик кучга эга ҳисобланади. Бунга аксарият давлатларнинг конституциялари мисол бўлади.

Фактик конституция (моддий) — амалдаги реал ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи қомус.

Амалдаги конституция ҳозир амал қилаётган, муайян давлатнинг конституциявий тузумини белгилаб берувчи, мамлакатдаги энг асосий ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солувчи қонун ҳисобланади.

конституциялар жумласидандир.

Хорижий мамлакатларда қабул қилинган аксарият конституциялар доимий конституциялар ҳисобланади.

Маълум бир муддат давомида амал қилувчи конституциялар вақтинчалик (муваққат) конституциялар дея тушунилади. 1970 йили Ироқда, 1971 йили Бирлашган Араб Амирликларида амалда бўлган конституциялар бунинг яққол далилидир.

бўлиб, ҳар хил ижтимоий мазмунга эга.

— Маълумки, тарихий эволюция жараёни ҳозирги кунда амалда бўлган конституцияларнинг икки гуруҳини вужудга келтирди...

— Шундай. Биринчи гуруҳи — ҳозирги замон шартларидан кескин фарқ қилувчи шароитларда қабул қилинган эски конституциялардир. Бунга 1787 йилдаги АҚШ Конституцияси, шунингдек, 1831 йилдаги Бельгия Конституцияси, 1874 йилдаги Швейцария Конституцияси яққол мисол бўлади.

Иккинчи гуруҳга XX асрнинг иккинчи ярмида қабул қилинган янги авлод конституциялари қиради. Улар сирасига 1946 йилдаги Япония, 1947 йилдаги Италия, 1949 йилдаги ГФР, 1958 йилдаги Франция, 1978 йилдаги Испания конституцияларини мисол қилиб кўрсатишимиз мумкин. Янги авлод конституциялари дастлабки конституциялардан ҳуқуқ ва эркинликлар институтининг ҳимоя қилиш механизмлари ва ижтимоий муаммоларга мурожаат қилиш механизмларининг кенгайтириш натижасида конституциявий бошқарув ҳажмининг кўпайиши билан фарқ қилади.

Ўтган асрнинг 20-йиллари бошларида, Шарқ мамлакатлари, жумладан, Туркия, Эрон, Миср, Афғонистонда давлат мустақиллигининг шаклланиш жараёни конституцион қурилишнинг шундай типини вужудга келтирдики, Европадаги конституцион шакллари, умумэътироф этилган ҳуқуқий қадриятларни (шахс ҳуқуқларининг дахлсизлиги, фуқаролик, давлат ва шу қабилари) ривожланган фуқаролик ҳуқуқий нормалар мажмуи-га эга аънавий мусулмонлар ҳуқуқи билан бирга қўшиб олиб боришга ҳаракат қилинди.

1968 йилдаги Свазиленд Конституцияси халқнинг демократик аънаволига ва турмуш тарзига мувофиқ келмагани сабабли бекор қилинди: унда мустамака бўлмасдан олдинги ҳокимият тизими қайта тикланган эди. XVIII аср охирида бошланган жаҳон конституциявий тарихига назар ташланса, ижтимоий муносабатларни конституциявий-ҳуқуқий тартибга солиш тараққийини тавсифлайдиган бир қанча аънаво(тенденция)ларни пайқаб олиш мумкин.

— Суҳбатингиз учун раҳмат.

Ойбуви ОЧИЛОВА
суҳбатлашди.

ҲУҚУҚИЙ ИСЛОҲОТЛАР АСОСИ

1-суҳбат

Сохта конституция мазмунан жамият ҳаётини белгилаб берувчи қондалар мавжуд бўлса-да, аслида, бу қондаларнинг аксарияти жамият ҳаётини тартибга солишда қўлланilmayди. Масалан, собиқ Иттифокнинг 1936 йили қабул қилинган Конституциясида белгиланган қондаларнинг реал ҳаётдаги ўрнига қиёсан разм солиш орқали ана шундай ҳолатни кўриш мумкин.

Иккинчидан, конституцияларни шаклига кўра қуйидаги турларга ажратиш мумкин:

Ёзма конституция мамлакатнинг олий органи томонидан ёки референдум йўли билан қабул қилинган, олий юридик кучга эга давлатнинг асосий қонуни бўлиб, бунга Ўзбекистон, АҚШ, Япония, Нидерландия, Бельгия, Австрия ва бошқа давлатлар конституцияларини мисол қилиб келтириш мумкин.

Ёзилмаган конституциялар эса айнан бир яхлит конституция тузилиши ҳолатига келтирилмасдан, бир қанча даврлар оралигида қабул қилинган қонунлардан иборат бўлиб, конституциявий қонун мақоми берилади. Масалан, Исроил, Янги Зеландия каби давлатлар конституциялари ана шундай кўринишга эга.

Ўзбекистон, Бразилия каби давлатлар конституцияларининг матни яхлит бўлиб, бир вақтда қабул қилинган ва яхлит конституциялар деб юритилади.

Бир неча даврлар оралигида қабул қилинган Швеция, Финляндия конституциялари яхлит бўлмаган

конституциявий қонда мустақамланган. Француз декларациясининг 16-моддасида эса: «Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг кафолатлари ва ҳокимият ваколатларини тақсимлаш принципи эга бўлмаган халқ ўз Конституциясига эга бўлмайди», дея зикр этиб ўтилади.

Иккинчидан, инсоният ҳуқуқий тафаккурининг маҳсули бўлиши ва умуминсоний ҳуқуқий қадрият ҳисобланмиш ҳуқуқий назариялар ва инсон ҳуқуқларининг табиий ва ажралмаслиги ҳақидаги таълимотлар Конституциянинг шаклланишига катта таъсир кўрсатган. Табиий ҳуқуқ назарияси биринчи бор «Инсон ва фуқаро ҳуқуқлари декларацияси»да ҳуқуқий жиҳатдан ўз аксини топди.

Конституциялар илк пайдо бўлган чоғларда инсон, жамият ва давлат ўртасидаги конституциявий-ҳуқуқий муносабатлар асосан сиёсий соҳа билан чекланган эди.

— Конституцияларни моҳияти, шакли, ижтимоий мазмунига кўра қандай турларга бўлиш мумкин?

— Ҳар бир давлатнинг конституцияси ўзига хос жиҳатларига эга бўлиб, давлатнинг миллий хусусиятлари, аънавалари ва қадриятларидан келиб чиққан ҳолда яратилади.

Конституцияларнинг таснифланиши дейилганда турли мамлакатлардаги конституцияларни турли меzonларга асосланиб, ҳар хил гуруҳ (тур)ларга бўлиш тушунилади.

Биринчидан, конституцияларни моҳиятига кўра қуйидаги турларга бўлиш мумкин:

Юридик конституция (формал) давлатнинг асосий қонуни бўлиб, алоҳида тар-

«O'ZBEKISTON» nashriyot-matba'a ijodiy uyi

*Азиз юртдошлар!
Барчангизни муборак Курбон
хайити байрами
билан самимий қутлаймиз!*

«O'zbekiston» nashriyot-matba'a ijodiy uyi tashkilotlarni hamkorlikka taklif
etib, noشرlik va matba'a mahsulotlarining barcha turlarini, jumladan:

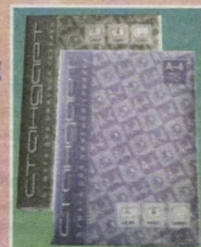
- badiiy va bolalar adabiyoti;
- ijtimoiy-siyosiy adabiyotlar;
- ensiklopediyalar;
- rangli va bezakli mahsulotlar (albomlar, plakatlar, bukletlar, adres papkallari va boshqalar);
- qat'iy hisobda turuvchi raqamli blankalar, chek va ruyxatga oluvchi kitoblar;
- o'quv anjomlari (umumiy daftarlar, kundaliklar, rasim daftarlari va boshqalar);
- import urini bosaдigan xalq iste'moli mollari;
- A4 va boshqa formatlardagi ofis-xujalik qog'zlarini, kanslyariya kitoblari va boshqalarni shartnoma asosida, qisqa muddatlarда, yuqori sifat darajasida, kelishilgan narxlarда tayyorlab bеришини маълум қилади.

Мурожаат учун манзил: Ўзбекистон Республикаси, 100129,
Тошкент шаҳар, Навоий кўчаси, 30.

Телефонлар: 244-34-01, 244-38-93, 244-37-81

Факс: (371) 244-38-10, 244-87-55.

e-mail: uzbekistan@iptd-uzbekistan.uz Web: www.iptd-uzbekistan.uz

Китоб—қалб гавҳари, кўнгил зийнати

Янги АСР авлоди

Навқирон авлод ва маънавият хизматида

Энди сиз китобларимизни нафақат ўқишингиз, балки эшитишингиз ҳам мумкин. Бунинг учун электрон китобларимизни харид қилсангиз кифоя.

Электрон китобларимиз энг оммабоп бўлиб, сиз, азиятларга хуш ёқади, деган умиддамиз. Улар энг малакали ижодкорлар ва радиобошловчилар томонидан ёзиб олинган. Ушбу китобларда видеолавҳалар ҳам акс этган.

Сиз электрон китобларимизни йўлда, саёҳатга чиққанда, ишдан холи вақтингизда ёки дам олиш чоғида ўзгача иштиёқ билан тинглашингиз мумкин. Улар маънавий озуқа бериш билан бирга сизни турфа маълумотлардан ҳам воқиф этади.

Наширётимиз мактабларни, ўқув муассасаларни, касб-хунар коллежлар ва академик лицейларни, кутубхоналарни ўзaro ҳамкорликка таклиф этади. Мазкур корхона ва муассасалар ҳамда савдо шохобчалари республикамиз миқёсида тарқатилаётган китобларимизни биздан энг арзон ва чакана нархларда харид қилишлари мумкин.

Мурожаат учун манзил: 100113, Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60. Телефон: (+99871) 273-56-45, 128-78-43
web-сайтимиз: www.yangiasr.uz интернет-дўкон: www.yangidavr.uz e-mail: info@yangiasr.uz

ТАДБИРКОР ҲУҚУҚЛАРИНИНГ УСТУВОРЛИГИ

янги тахрирдаги қонунда янада мустаҳкамланди

Яқинда пойтахтимизда 40дан зиёд мамлакатдан келган 250 га яқин давлат ва жамоат арбоблари, бизнесменлар, олим ва экспертлар, шунингдек, қатор нуфузли халқаро молия ташкилотларининг вакиллари иштирокида бўлиб ўтган «Ўзбекистонда ижтимоий-иқтисодий сиёсатни амалга оширишда кичик бизнес ва хусусий тadbirkorликнинг роли ва аҳамияти» мавзусидаги халқаро конференцияда республикамизнинг бу борадаги ўзига хос тажрибаси ҳақида илиқ фикрлар билдирилди. Жумладан, Ўзбекистоннинг жадал иқтисодий юксалишида кичик бизнес ва хусусий тadbirkorликнинг алоҳида ўрни борлиги, кичик бизнес субъектлари ялпи ички маҳсулотнинг қарийб 57–60 фоизини ишлаб чиқараётгани, янги иш бошлаган ишбилармонларни қўллаб-қувватлаш мақсадида имтиёзли кредит ҳамда грантлар жорий этилгани ва бу жамиятнинг ижтимоий-сиёсий барқарорлиги кафолати, давлатни тараққиёт йўлидан жадал ҳаракатлантирувчи куч экани таъкидланди.

Яқинда «Тadbirkorлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги қонуннинг янги тахрирда кучга киргани соҳани янада либераллаштиришга хизмат қилиши шубҳасиз.

Янги тахрирдаги қонуннинг асосий ангилликларидан бири шуки, энди давлат органлари — ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат қилувчи идоралар, шунингдек, банклар билан ўзаро муносабатларда тadbirkor ҳуқуқларининг устуворлиги таъминланди. Яъни, юзага келадиган барча зиддият ва ноаниқликлар тadbirkorлик фаолияти

ти субъектининг фойдасига ҳал қилинади.

Қонуннинг 18—34-моддаларида тadbirkorлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари мустаҳкамланган. Унга кўра, ишбилармонлар қонун ҳужжатларидан ман этилмаган ҳар қандай фаолият билан эркин шуғулланиши, ўз товарлари ва даромадларини тасаруф этиши, ташқи иқтисодий фаолиятни амалга ошириши мумкин. Қимматли қўғозлар, ҳомашё, товар ва хизматлар бозорларига эркин кириш, фермер ва деҳқон хўжалиқларининг ер участкаларидан, моддий-

техник ресурслардан, уруғ-лик материалларидан, кўчатлардан ва зотдор чорвадан эркин фойдаланиш, кредит олиш ва бошқа эркинликлари кафолатланди.

Хусусий мулк бошқа мулк шакллари қатори дахлсиздир ва давлат томонидан ҳимоя қилинади. Тadbirkor мулк ҳуқуқи асосида ўзига тегишли мол-мулкка эгаллик қилади,

Inson va qonun

фойдаланади ва уни тасаруф этади. Шунингдек, у давлат ва фуқаролар ўзини-ўзи бошқариш органларининг, ташкилотлар ҳамда мансабдор шахсларнинг қонунга хилоф ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан судга шикоят қилишга ҳақлидир.

Қонун тadbirkorлик фаолияти субъектлари ўзлари ишлаб чиқарадиган товарларнинг (бажарадиган ишларнинг, кўрсатадиган хизматларнинг) ва уларни реализация қилишдан олинган даромадларнинг (фойданинг) мулкдори эканини эълон қилди. Уларнинг давлат рўйхатидан ўтказилганлиги валюта ҳисобварақларини очиш ва ташқи иқти-

содий фаолиятни амалга ошириш учун асос бўлишини белгилайди.

Тadbirkorнинг ўз мулкдорлик ҳуқуқларини амалга ошириши бошқа шахсларнинг ҳуқуқларини бузмаслиги ва манфаатларига путур етказмаслиги керак. Бунда «демократия» деб аталмиш тартиб белгилаб берган талаблар (яъни, меъний ҳуқуқим ўзга бир шахснинг ҳуқуқлари чегарасигача экани) эсдан чиқмаслиги лозим.

Юридик шахс мақомидagi тadbirkorлик субъекти фирма номини танлаш ҳуқуқига эга бўлиб, уни ўз таъсис ҳужжатларида кўрсатади. Якка тартибдаги тadbirkorлик эса жисмоний шахс томонидан мустақил, ҳодимларни ёллаш ҳуқуқсиз, мулк ҳуқуқи асосида ўзига тегишли мол-мулк негизда ташкил этилади. Ҳунармандчилик фаолиятини амалга ошираётган якка тартибдаги тadbirkorларгина кўпи билан беш нафар шогирдни жалб этишга ҳақлидир.

Тadbirkor давлат органлари ёки хўжалик бошқаруви органларига ариза, таклиф ва шикоят билан мурожаат этиш ҳуқуқига эга. Қабул қилинган так-

лифлар давлат тузилмаларига келиб тушган кундан бир ойгача, қўшимча ўрганишни ва текширишни талаб этмайдиганлари эса ўн беш кундан кечиктирмай қўриб чиқилади.

Тadbirkorлар фаолиятида текширишларни чеклаш масаласи ҳам қонунда қамраб олинган. Унга кўра, хусусий тadbirkor ва фермер хўжалиқларининг молия-хўжалик фаолияти тўрт йилда бир марта текширувдан ўтказилади. Солиқ ва валютага оид жиноят аломатлари аниқланган тақдирда эса Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузурдаги Солиқ, валютага оид жиноятларга ва жиноий даромадларни легаллаштиришга қарши курашиш департаменти томонидан амалга оширилади. Айни вақтда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат қилувчи органларнинг мансабдор шахслари текширишлар чоғида тadbirkorларнинг тижорат, хизмат ва қонун билан қўриқланадиган бошқа сирлари, шунингдек, ошкор этилмаган ахборотларини сир сақлаши шарт.

Янги тахрирдаги қонун тadbirkorлик фаолияти эркинлигини кафолатлаш борасида жуда катта қадам бўлди. Бу эса ислохотларни янада чуқурлаштириши, халқимиз фаровонлигига хизмат қилиши билан аҳамиятлидир.

Миродил БАРАТОВ,
юридик фанлар доктори

Мамлакатимиз иқтисодиёти барқарорлигини таъминлашда кичик бизнес ва хусусий тadbirkorлик соҳасининг ривожига муҳим аҳамиятга эга. Бу ички бозоримизни рақобатдош ва сифатли маҳсулотлар билан тўлдирish, аҳолини иш билан таъминлаш ва даромадларини ошириб бориш, жамиятимизнинг ижтимоий-сиёсий таянчи ва пойдевори бўлган мулкдорлар синфини шакллантиришда кенг имкониятларни яратяди.

Президентимизнинг 2010 йил 14 декабрдаги «Кичик бизнес ва хусусий тadbirkorлик йили» Давлат дастурини ишлаб чиқиш ва амалга оширишнинг ташкилий чоралари ҳақида»ги фармойишида соҳа субъектлари фаолияти учун янада қулай муҳит яратиш, уларнинг фаолиятига давлат ва назорат тузилмаларининг аралашувини кескин камайтириш, мавжуд норматив-ҳуқуқий базани янада такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа тўловлар борасида имтиёз ва енгилликлар бериш, чет эл инвестицияларини жалб қилиш тизимини шакллантириш ва тadbirkorларнинг ташқи иқтисодий фаолиятдаги иштирокини кенгайтиришга қўмаклашиш, кредитлаш механизмининг такомиллаштириш, илғор илм-фан ютуқларига асосланган кичик бизнес ва ишбилармонлиқнинг юксалишига кенг йўл очиб бериш назарда тутилган эди. Соҳа тараққиёти йўлида олиб борилган ишлар беиз кетмади. Кичик бизнес ва хусусий тadbirkorликнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши жорий йилда 2000 йилга нисбатан 22,5

ИҚТИСОДИЙ БАРҚАРОРЛИК КАФОЛАТИ

фоизга (қишлоқ хўжалигида 2005 йилга нисбатан 9,6 фоизга, савдо тармоғида 7 фоизга, қурилиш соҳасида 2 фоизга, экспорт тармоғида 7,5 фоизга, импорт соҳасида эса 4 фоизга) ошди.

Соҳани келажакда янада ривожлантириш учун яратилаётган имтиёزلарни, айниқса, солиқ соҳасидаги енгилликларни алоҳида таъкидлаш лозим. Жумладан, энди 2014 йилнинг 1 январига янгидан ташкил этилган қурилиш-таъмирлаш ташкилотлари солиқларнинг барча турларидан ва айрим мажбурий ажратмаларни тўлашдан озод қилинди. 2012 йил 1 январига эса ғўшт ва сутни қайта ишлашга ихтисослашган микрофирма ва кичик корхоналар учун ягона солиқ ставкаси 50 фоизга камай-

тирилиб, четдан олиб келинадиган технология ускуналари божхона тўловларидан, 15 хилдаги нооziқ-овкат истеъмол товарлари ишлаб чиқаришга ихтисослашган микрофирма ва кичик корхоналар фойда солиғи, мулк солиғи ва ягона солиқ

тўловларидан озод қилинган ҳам юртимизда ишбилармонлар сафининг янада ортishiга олиб келди.

Сўнгги йилларда кичик бизнес ва хусусий тadbirkorлик соҳасига йўналтирилган кредитлар ва уларнинг миқдорини тартибга солиш масаласига ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда. Юртбошимизнинг 2010 йил 26 ноябрдаги «2011–2015 йилларда республика молия-банк тизимини янада ислоҳ қилиш ва барқарорлигини ошириш ҳамда юқори халқаро рейтинг кўрсаткичларига эришишнинг устувор йўналишлари тўғрисида»ги қарориди соҳа субъектларини кредитлаш ҳажмини 2011–2015 йилларда 2,7 бараварга кўпайтириш, тижорат банклариди имтиёзли кредитлаш жамғармаларини ташкил этиш, халқаро

Munosabat

молия муассасалари ва хорижий мамлакатлар ҳукуматлари томонидан ажратилган грантлар ва кредит линиялари ҳамда истеъмол товарлари ишлаб чиқарувчи корхоналарни кредитлаш ҳажмини ошириб бориш каби чора-тadbirkorлар белгиланди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 18 июлдаги «Ишбилармонлик муҳитини янада тубдан яхшилаш ва тadbirkorликка кенг эркинлик бериш чора-тadbirkorлари тўғрисида»ги фармонида ҳам хусусий тadbirkorларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини кафолатлаш, фаолиятини янада эркинлаштириш ҳамда бунга давлат ва назорат органларининг асосиз аралашувини қисқартириш, ишбилармонлик муҳитини шакллантириш ва рақобатни ривожлантириш масалалари ўз аксини топди.

Хулоса қилиб айтганда, кичик бизнес ва хусусий тadbirkorлик соҳасини янада ривожлантиришга давлатимиз томонидан ҳар томонлама шарт-шароит яратиб берилаётир. Шунга ҳамоҳанг тарзда соҳа ҳам кундан-кунга равнақ топиб, мамлакатимиз иқтисодиёти барқарорлигини таъминлашдаги роли янада ошиб бормоқда.

Наргис МЕЙЛИЕВА,
ТДЮИ ўқитувчиси

(Давоми. Боши газетанинг 73-, 75-, 78-, 79-, 81-, 83-сонларида.)

Наноматериаллар

Авалги мақолаларимизда келтирилгандек, кундан-кунга наноматериаллар аънавий материалларни истеъмолдан сиқиб чиқармоқда. Юксак технология — нанотехнология ёрдамида барпо этилаётган наноматериаллар ҳозирги кунда кенг ишлатилаётган материаллардан арзон, энгил ва мустаҳкамдир. Улар ўзларининг физикавий, кимёвий ва механик хусусиятлари жиҳатидан одатдаги материаллардан гоят устун туради.

Олдинги мақолалардан наноматериалларни таърифлаган эдик. Энди яна бир эслайлик: "Агар барча объектлар, моддалар ёки уларнинг композициялари таркибий элементларининг ўлчами 1—100 нанометр орасида бўлса, бундай материаллар **наноматериаллар** деб юритилади".

Ҳозирги кунда наноматериаллар қуйидагича таснифланади: нанозарралар ва нанокукунлар; нанокерамик қаттиқ жисмлар; нанонай ва нанотолалар; нанодисперс материаллар; наноструктурланган сиртлар ва юпка қатламлар; нанокристалл материаллар.

Маълумки, углерод боғланишларининг ноёб ва хилма-хил табиати углерод атомининг жуда аjoyиб ва гаройиб бирикмаларни ҳосил қилишига имкон беради. Сайёрамиздаги ҳаётнинг асоси ҳам углерод атомларининг мураккаб органик молекулаларни ҳосил қилиш қobiliяти билан боғлиқ.

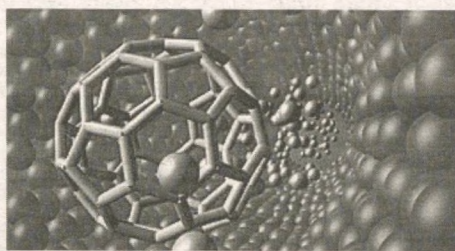
Углерод бирикмаларидан бири графитни билмаган киши бўлмаса керак. Оддий қатламларнинг стержени (тошқалами) графитдан қилинган. Графит юпка қатламлардан иборат бўлиб, бир даста қоғозни эслатади. Қатламлардаги ҳар қайси углерод атоми ўзига энг яқин учта углерод атоми билан кучли ковалент боғланишга эга ва улар тўғри олтибурчакнинг учларида жойлашган. Атомларнинг бу тарзда жойлашуви гексагонал структурани ҳосил қилади. Атомлар орасидаги масофа 0,14 нанометрни ташкил қилади. Қатламлар орасида эса, анча суст ҳисобланган молекуляр Ван-дер-Ваалс кучлари мавжуд. Бу ўзаро таъсир кучлари қатламларни бир-биридан 0,33 нанометр масофада ушлаб туради. Қатламлараро кучлар суст бўлгани учун ҳам қаламда ёзганимизда графит қатламлари бир-бирига нисбатан силжийди ва осонгина ажралади ва ўзидан из қолдиради.

1985 йили Р. Керл, Г. Крото ва Р. С്മолли 60 та углерод атомидан иборат янги, юқори симметрияга эга бирикмани — фуллерен молекуласини таърибга асосида топишга эришдилар. Унинг белгиси — C_{60} . Бу кашфиёт учун муаллифлар 1996 йили Нобель мукофотига сазовор бўлдилар. Фуллерен углероднинг ҳаммага таниш кўмир, графит, олмос ҳамда карбондан кейинги аллотропик шаклидир (карбон кўпинча углероднинг аллотропик формасига киритилмайди). Фуллерен диаметри 1 нанометр атрофидаги сфера шаклида бўлиб, каркас тузилмага эга. Графитнинг бири қатламини ўраб, шарча ҳосил қилсак, фуллеренга ўхшайди. Ҳисоблаб кўриш мумкинки, ёпиқ сферик сиртнинг ҳосил қилиш учун олтибурчаклардан ташқари бешбурчаклар ҳам бўлиши зарур. Шунинг учун ҳам фуллереннинг сирти 12та бешбурчакли ва 20та олтибурчакли "ямоқ"дан иборат бўлиб, футбол тулига жуда ўхшайди. Фуллерен молекуласи — нанокластер, нанозарра деб ҳам юритилади. АҚШ архитектори Бакминстер Фуллер лоийҳалаштирган биноларнинг куббаси сфера шаклида бўлиб, худди фуллеренга ўхшаш беш ва олти бурчакли элементлардан иборат. Шунинг учун ҳам янги кашф этилган углерод бирикмасига "фуллерен" номи берилди. Шунинг қайд қилиш жоизки, 1992 йили табиий минерал — шунгит таркибида табиий фуллерен топилди.

Олимлар фуллереннинг бошқа, симметрияси юқори бўлмаган турларини ҳам синтез қилишга эришдилар. Бу бирикмаларда 36 дан 540 гача углерод атоми жойлашган.

Ҳозирги кунда фуллеренни ўта муҳим йўналишлар — наноелектроника, тиббиёт ва техниканинг жуда кўп соҳалари (масалан, сунъий олмос синтез қилиш, янги электрон асбоблар, квант компьютерлари элементлари, тўқималарни радиациядан сақлаш ва ҳ.з.)да қўллаш мўлжалланмоқда.

Дунёда наноматериалларга бўлган қизиқишлар фуллерен ва унга ўхшаш углерод бирикмаларининг кашф қилиниши туфайли кескин ошди. Япон олими Сумио Иидзума 1991 йили фуллерен нанозарраларини синтез қилиш жараёнида цинк-дрсимон шаклидаги углерод бирик-

қуриш учун тайёрланадиган материалларда ишлатилмоқда.

Нанонайлар фақат мустаҳкамгина эмас, балки эластик ва узилмасдан эгилиш хусусиятига эга. Нанонай бурилганда унинг электр хусусиятлари ўтказгичдан ярим ўтказгичга қадар ўзгаради.

Нанонайларнинг бу ажабланарли хусусиятлари уларни ишлаб чиқаришнинг жуда кўп соҳаларида кенг қўллаш имконини беради. Масалан, нанонайлардан юқори ҳароратга

НАНО

бу хусусда нималарни биласиз?

масини топди. Бу тузилмага нанонай номи берилди. Агар графитнинг қатламларидан бири найсимон қилиб ўралса, нанонай ҳосил бўлади. Углерод атомлари нанонайнинг деворида тўғри олтибурчакнинг учларида жойлашган. Унинг диаметри 0,4 нанометрдан бир неча нанометргача, узунлиги эса диаметридан минг марта катта бўлиб, 40 микрометргача етади. Фақат бир қатламли эмас, балки бир неча қатламли ва спирал тузилмага эга нанонайлар ҳам синтез қилинган. Нанонайнинг ковак ичига бошқа жисмлар атомлари ва кичик молекулаларини жойлаштириш мумкин. Табиат ва инсонга зарар келтирувчи моддалар нанонай ичида юзлаб йиллар хавфсиз сақланиши мумкин. Ҳозирги кунда нанонайнинг ичида ёқилги учун мўлжалланган водородни сақлаш устида олиб борилаётган ишлар ижобий натижа бермоқда. Тиббиётда нанонайдан контейнер сифатида фойдаланиш ҳам мумкин. Унинг ковак ичига зарур дориларни жойлаб, организмнинг исталган қисмига етказиш мумкин. Нанонай одам сочидан 80 000 марта юпка бўлишига қарамай, юқори сифатли пўлатдан 50-60 марта мустаҳкам ва зичлиги эса олти баробар кам. Бу материал 100 ГПа(гигапаскаль)гача босимга бардош бера олади, бу кўрсаткич эса одатдаги углерод толаларига нисбатан юзлаб марта юқоридир. Шунинг учун ҳам нанонайлар ўқ ўтмайдиган кийим (бронежилет) ва каска, автомобиллар бамперлари ҳамда сейсморбардош биноларни

бардошли сунъий мушакларни олиш йўлга қўйилмоқда. Бу мушаклар бир хил ҳажмдаги табиий биологик мушаклардан ўнлаб марта кучли бўлади.

NASA яқин келажақда нанонайлардан ясалган трос ёрдамида космик лифт қуришни мўлжалламоқда. Чунки ҳозирги кунда 1 килограмм юқори ракета орқали орбитага чиқариш учун 30-40 минг АҚШ доллари сарф қилинса, космик лифт орқали бу харажат 1000 доллардан ошмайди. Лифтнинг қурилиши учун 10 миллиард АҚШ доллари атрофида маблаг сарфланади.

Электрон қурилмаларни миниатюризациялашнинг пастки чегараси — функционал қурилма элемент сифатида молекулалар ва квант нуқталари (нанозарралар)дан фойдаланишдан иборатдир. Молекуляр электроникада қўллаш учун энг истиқболли материал нанонайдир. Демак, нанонайлар келажақда интеграл схемаларнинг янги авлодини яратишнинг асоси бўла олади.

Яна графитга қайтайлик. Графит қатламлари орасидаги ўзаро таъсир кучлари суст бўлса, қатламларни бир-биридан ажратиш мумкинмикан? У ҳолда биз бир атом қалинлигидаги қатламга эга бўлган бўлардик!

2004 йили Манчестер университети (Буюк Британия) олимлари Андрей Гейм ва Константин Новоселов графитдан шундай алоҳида атом қатламини ажратишга муваффақ бўлдилар. Бу кашфиёт учун улар 2010 йили Нобель мукофотига сазо-

Fan va hayot

вор бўлишди. Графен деб номланган бу бирикма асал арининг мумкатага ўхшайди ва бунда углерод атомлари тўғри олтибурчакларнинг учларида жойлашган (гексагонал тузилиш). Графен ҳозирги кунда энг юпка, мустаҳкам ва эластик наноматериал ҳисобланади. Электр токини мис каби яхши ўтказди. Иссиқликни ўтказиш қobiliяти бўйича графендан яхши материал йўқ. Бу материал углерод атомларининг жуда зич жойлашганига қарамай шаф-фоддир. Микроскопик объектларнинг массасини катта аниқликда ўлчаш учун графендан нанотарози ясаш мумкин.

Графеннинг қалинлиги ўта юпка бўлса-да, узунлиги 10 микрометрдан ортқ материал синтез қилинди. Келажақда узунлиги бир неча сантиметр бўлган матолар олиниши қўтилмоқда.

Графеннинг кашф этилиши кўпдан кўп аjoyиб хусусиятларга эга бутунлай янги икки ўлчовли материалларни яратишга олиб келди. Графен асосида тайёрланган материаллар электроника дунёсида инқилобий ўзгаришлар қилишга қодир. Яқиндагина олимлар графен асосида уй ҳаракатида ишлайдиган жуда кичик транзисторни барпо этди. Бу кремний транзисторига нисбатан юзлаб марта тез ишлайди. Фуллерен, нанонай ва графеннинг кашф этилиши билан нанофан ва нанотехнологияларнинг кенг қўламда ривожланиши учун янги имкониятлар очилди. Нанотехнологияларнинг истиқболи кўп жиҳатдан шу материалларга боғлиқдир. Замонавий материалшunosликда наноструктурланган материаллар етакчи ўринни эгаллайди.

Маълумки, ҳаётда кенг ишлатилаётган полимерлар юқори молекуляр бирлашмалар бўлиб, унинг гигант молекулалари даврий равишда жойлашган жуда кўп элементар бўлақлардан ташкил топган. Улар ўнлаб мингдан бир неча миллионга тенг микдордаги молекуляр массага эга. Кейинги йилларда полимерлар ҳақидаги фanning энг қизқарли ва истиқболли йўналишларидан бири полимер нанокомпозицияларни синтез қилиш принципларини ишлаб чиқиш бўлиб турибди. Икки ва undan ортқ фазадан иборат материаллар композицион материал деб юритилади. Одатда бу материаллар полимер матрицаси ва унга кири-тилган тўлдирувчи (кучайтирувчи) элементлардан ташкил топади. Полимер нанокомпозицияларда тўлдирувчи ва кучайтирувчи элементлар сифатида нанонайлар, наногилилар, нанозарралар, нанотолалар, наноимплар ва бошқа наноўлчамли объектлар ишлатилмоқда.

Нанокомпозицияларнинг асосий хусусиятлари — эгилувчанлиги, эластиклиги, қаттиқлиги, ёйилишга чидамлилиги, ёруғликни синдириш кўрсаткичи одатда қўлланилаётган композицион материалларга нисбатан юқорилиги. Полимер нанокомпозит материалларнинг халқ ҳўжалигида, айниқса, автомобиль қурилиши, электрон техникаси ва қадоклаш учун материаллар тайёрлашда қўлланиш ҳажми йилдан-йилга ошиб бормоқда.

Умуман, келажақда наноматериаллар юқори сифати ва арзонлиги туфайли амалда қўлланилаётган материаллар ўрнини бутунлай эгаллашга қодир. Мутахассисларнинг хулосасига кўра, 2015 йилга етмасдан дунё бозорига наноматериалларнинг ҳажми 850 миллиард АҚШ долларига яқинлашади, жумладан, наноелектроника маҳсулотлари 300 миллиарддан ошқ бўлиши кўзда тўтилмоқда.

Комил МУКИМОВ,
Ўзбекистон Республикаси ФА
академиги, физика-математика
фанлари доктори, профессор

Давоми бор.

Бугунги кунда завод ва фабрикалардан бурксийётган заҳарли газлар, инсоннинг она табиатга етказётган зарари оқибатида юзага келган ноқулай экологик шароит Ер юзиди умргузаронлик қилаётган кўплаб ҳайвонларнинг жон сақлашини тобора қийинлаштираётган. Маълумотларга кўра, ҳар соатда 3 турдаги ҳайвон Ер юзидан иссиқ йўқолаётган. Сўнгги 25 йил ичида сайёрамиз биологик хилма-хиллигининг учдан бири қисқарган. Атроф-муҳитни химоя қилиш зарурати ҳайвонларни химоя қилиш кўннинг йил тақвимида махсус сана сифатида белгиланишига туртки бўлди.

вонлар муҳофазасига доир турли тадбирлар, акциялар ўтказилади. Улар одатда йўқолиб бораётган жонивор турлари, масалан, йўлбарслар, кўнғир айиқлар ва тюленларни асраш, қаровсиз қолган мушук ва итларга эътиборсиз бўлмаслик каби ғояларни қамраб олади. Зеро, ён-атрофимизда яшаётган ва биз кўпгина пайкамайдиган ҳайвонлар, аслида, кўмагимизга муҳтож. Совуқдан, очликдан қирилиб кетаётган қушлар, автомобиль филдираклари остида қолаётган мушуклар, итлар, тошбақа ва тирпатиканлар инсонларни бефарқ қолдирмаслиги керак, албатта.

Инсонпарвар тадқиқотлар йўлидаги Доктор Хадвен бирлашмаси ҳамда Вивсекция (тирик жонзотни ўлдириш)га қарши Британия уюшмаси (BUAV) тадқиқотларидан маълум бўлишича, ҳар йили ду-

дин гапириш қийин. Ҳозир бу каби тажрибалар натижасига доир расмий ҳисоб-китоблар ҳаддан ташқари қамайтириб кўрсатилади. Бу — ҳайвонларнинг тақдири инсонларни бефарқ қолдираётганидан дарак. Вивсекция ҳайвонлардан фойдаланишнинг энг бахсли усулларида бири бўлиб, давлат-

Мутахассислар томонидан аниқланишича, 137 миллион 830 мингга яқин жонивор танасига ҳали тиг тегиб улгурмасданок нобуд бўлар экан. Айниқса, мўйнали пўстин ва лаборатория тажрибалари сабаб, ҳар йили тахминан 19 миллион 500 мингга яқин жониворнинг нобуд бўлишини

Tabiat va biz

қийнок остида яшаш маълум. Овқат ва бошпақа учун улар ўзлари истамаган ҳаракатларни бажаришга мажбур. Йўлбарс, арслон, фил ва бошқа шу каби ёввойи ҳайвонлар томошабинларнинг қарсақлари ва кўнгилхушлиги учун шоу кўрсатади. Бу томошалар ортида занжирлар, қамчи зарбалари туришини эса одамлар пайкамаслиги табиий. zoolife.com.ua сайтида келтирилишича, ер юзидида 25дан 100 миллионгача ноёб умуртқали ҳайвонлар АҚШда тажриба мақсадида қурбон қилинаётган. Хусусан, шимпанзе, този итлар, мушук, кўн, каламуш, қушлар бундай тажрибанинг асосий «ўлжа»си ҳисобланади.

Ҳар йили ўтказиладиган Канада тюленлар овининг 2006 йилги мавсумида 350 мингга

ҲАЙВОНОТ ОЛАМИ — ТАБИАТНИНГ БИР БЎЛАГИ

Бутунжаҳон ҳайвонларни химоя қилиш куни (4 октябрь) (инглизча World Animal Day) — инсоният эътиборини Ер сайёрасида яшовчи барча тирик жонзотлар билан боғлиқ муаммоларга қаратади. Бу санани нишонлаш аънаси бугун дунё бўйлаб кенг тарқалди ва 2008 йили мазкур санага бағишланган турли тадбирлар жаҳоннинг 66 мамлакатидида бўлиб ўтди.

Бутунжаҳон ҳайвонларни химоя қилиш кўнни нишонлаш тўғрисидаги қарор 1931 йили Флоренцияда табиати муҳофаза қилувчи ҳаракат тарафдорларининг халқаро конгрессида қабул қилинди. Ўша кўн кўплаб мамлакатларнинг ҳайвонларни химоя қилиш ташкилотлари ҳар йили бу санани нишонлаш ва одамларда сайёрадаги жамки тирикчилик учун масъулият ҳиссини уйғутувчи турли оммавий тадбирларни уюштиришга тайёр эканини маълум қилди. Табиати муҳофаза қилишда алоҳида фидойилик кўрсатган шахслар юксак мукофотлар билан тақдирланиши белгиланди.

Вақт ўтиб, Европада ҳайвонлар ҳуқуқларини химоя қилишга оид фикрлар юридик мақомга эга бўлди. Шу тариқа, 1986 йили Европа Кенгаши томонидан тажриба ҳайвонларини, 1987 йили эса уй ҳайвонларини химоя қилиш тўғрисида конвенциялар қабул қилинди. Сир эмаски, кўплаб давлатларда уй ҳайвонлари эъзозланади, қанчалик гайриоддий туюлмасин, уларнинг ўз байрамлари, тиббий хизмат кўрсатиш муассасалари, ҳатто қулик менюси ҳам бор. Калаверса, сеvimли уй ҳайвонига маълум микдорда мерос қолдирадиган гамхўр инсонлар ҳам учраб туради. Дарвоқе, zoolife.com.ua сайти маълумотларига кўра, уй ҳайвонлари сонни бўйича жаҳонда биринчи ўринда АҚШ, иккинчи ўринда эса Россия туради экан.

Ҳар йили октябрь ойида Халқаро ҳайвонларни химоя қилиш фонди (IFAW) ташаббуси билан бутун дунёда ҳай-

нёда 150 миллиондан ортиқ ҳайвонлар тажриба мақсадида фойдаланилар экан.

Ҳайвонлар иштирокидаги тажрибалар дунё аҳолисининг катта қисмида безовталик руҳини, гамхўрлик ҳиссини уйғотган. Тадқиқотларда аниқландики, жониворлар устида ўтказиладиган тажрибаларни қайд этиб боровчи давлатлар атиги 21 фойзи ташкил этар экан. Қолган 79 фойз давлатларда эса тажрибаларда фойдаланиладиган ва нобуд бўлаётган жониворлар юзасидан расмий маълумотлар мавжуд эмас. Бундан келиб чиқадики, ҳар йили ҳалок бўлаётган ҳайвонларнинг сонни юқорида келтирилганидан кўра ўн ва балки юз маротаба кўпроқ бўлиши мумкин. Баъзи ҳайвонлар генлар билан боғлиқ тажрибалар учун махсус лабораторияларда кўпайтирилади. Ўз вазифасини ўтаб бўлган эса, улар шафқатсизларча нобуд қилинади ва энг ачинарлиси, бундай аччиқ ҳақиқатга қарши бирор чора қўллаш масаласи деярли ҳеч кимни қизиқтирмайди.

Доктор Хадвен бирлашмаси ҳамда Вивсекцияга қарши Британия уюшмаси бу борада қуйидагича фикр билдиради: «XXI асрда ҳайвонлар устида олиб бориладиган тажрибаларнинг ўрни хусусида очиқ-ой-

ларнинг бу борадаги ҳақиқатни кенг оммага ошкор қилиши учун вақт керак».

Океанортидаги «Веган Аутрич» («Vegan Outreach») компанияси countinganimals.com сайтида статистика маълумотларини эълон қилди. Унга кўра, АҚШда, шунингдек, бошқа мамлакатларда ҳам ҳайвонларнинг катта қисми ёшнини яшаб бўлмасдан анча илгарироқ нобуд бўлар экан. Тахминан 7 миллион 533 минг товуқ катакларда жой ва қуёш нурлари танқислигидан ўлади. Бир ҳудуддан бошқасига ташиб ўтиларкан, муҳит ўзгарishi оқибатида 32 миллион 284 мингга яқин жўжа белгиланган манзилга етиб бормасдан нобуд бўлади.

Дунёга кенг тарқалган «бройлер»лар янада даҳшатли статистикани намойён этади — 98 миллиондан ортиқ жўжа оёқчаларининг нотўғри ўсиши ёки аномал ривожланиши оқибатида нобуд бўлади. Маълумки, паррандаларни тезроқ семиртириш учун антибиотик ва кимёвий қўшимчалар билан боқилади. Улар ҳатто кимирлашнинг иложи бўлмаган тор катакларда кун кечирилади. Бу эса парранда суяқларининг мўртлашишига ва натижада, қийинчиликларга дош бера олмай, қисқа вақтда ўлиб кетишига сабаб бўлади.

ҳисобга олсак, инсонларнинг ҳайвонларга нисбатан шафқатсизларча муомалада бўлаётгани ўз-ўзидан аён бўлади.

Бу ҳолатларнинг олдини олиш мақсадида кўпгина давлатларда, жумладан, АҚШнинг барча штатлари ва ҳудудларида турли қонунлар, шунингдек, ҳайвонларнинг ижтимоий таъминотида доир дастурлар амалга оширилди. Бу ҳужжатларда ҳайвонларни қийнаш, уриш, жароҳатлаш ва сабабсиз ўлдириш ман қилиниши ўз аксини топган. Шунингдек, ҳайвонларни сув, егулик ва бошпақадан маҳрум қилиш каби ҳолатларни ҳам ўз ичига олади. Ҳайвонларга нисбатан шафқатсизлиқни назорат қилиш ва қондабузарларга қарши чоралар кўриш учун қатор ташкилотлар фаолият олиб боради. Буларга Америкадаги ҳайвонларга шафқатсиз муомалада бўлишнинг олдини олиш жамияти (SPCA), Ҳайвонларга одоб доирасида муомала қилиш тарафдорлари уюшмаси (PETA), ҳайвонларни асраш ва улар учун махсус бошпаналар яратиш йўлида фаолият олиб бораётган муассасалар ва бошқалар кириди. Бундан ташқари, ҳуқуқ-тартибот органлари томонидан ҳам тегишли чоралар кўрилмакда. Етарли далиллар тўпланганча, айбловлар маҳаллий, туман ва федерал адвокатлик идораларига топширилади.

Ҳайвонлар билан шафқатсиз муомалада бўлиш ҳолатлари ҳаётимизда тез-тез учраб туради. Бу каби ҳолатларнинг қанчадан-қанчаси ҳеч қаерда қайд этилмаган. Цирк ҳайвонлари деярли бутун умр

яқин тюлень боласи ўлдирилган. 2 миллиондан ортиқ итлар ва мушуклар сунъий мўйнали пўстин ишлаб чиқариш учун нобуд этилади. Ҳар йили 3 мингга горилла, 4 мингга яқин шимпанзе ҳамда юзлаб боноболар гўшти учун сўйиб юборилади. Тасодифан балиқчи турларига илиниб қолган 100 миллиондан ортиқ майда балиқ, акула ва бошқа сув жониворлари сувга жароҳатланган ҳамда мажруҳ ҳолда қўйиб юборилади. Денгиз тубида эса шафқатсиз табиат қонунларига бардош беролмай ҳаёт билан видолашади.

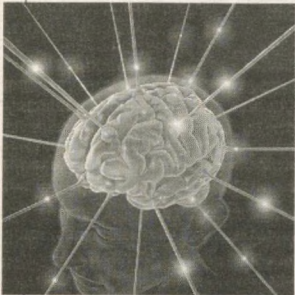
Океанларда нефть кемаларининг ҳалокати сабаб ифлосланган сувлар кўплаб пингвин, морж ва балиқларнинг ўлимига сабаб бўлади. Бундай ҳодисаларни яна кўплаб келтириш мумкин. Ҳайвонларнинг борбуди тортиб олиб, уларни жар ёқасига бошлаётганини инсоният наҳотки тушуниб етмасан?

Цивилизация чўққиси сари одимлашда давом этаётган инсоният қўлида бугун жуда катта куч бор — технологиялар ёрдамида кўп нарсани амалга ошириши мумкин. Шунга қарамай, табиат қонунлари олдидида оқибатини ҳам тан олиши керак. Бугун табиатга ва унинг бир қисми бўлган ҳайвонот оламига ташвиш келтирадиган одамзод эртами кеч бўй қилмишидан пушаймон бўлиб қолиши мумкин. Шундай экан, асосий ҳуқуқимиз — яшаш ҳуқуқидан тўлақонли фойдаланган ҳолда бошқа тирик жонзотларнинг яшашига халал бермайлик!

Висола ҚАРШИБОВЕВА,
«Ma'rifat» мухбири

АХБОРОТ МИЯДА
КАНДАЙ «САРАЛАНАДИ?»

Инсон суҳбатдоши паст ёки баланд товушда гапиришидан қатъи назар, уни тушуниш, ташқи кўринишини ўзгартирса-да, таниб олиш қобилиятига эга. Бу ҳолат мианинг ўзига хос хусусиятига боғлиқ экан. Аниқроғи, инсон миёси турли объектлар тўғрисида олинган ахборотларни тоифаларга қараб саралаш хусусиятига эга, дейишмоқда австриялик олимлар. Уларнинг мавзуга оид мақоласи «Нейрон» («Neuron») журналида чоп этилди.

Венада Молекуляр патология институти олимлари объектнинг категориясини аниқлаб берувчи нейронлар фаолиятини кузатишга муваффақ бўлишди. Тўғри, бундан объект сўзидан кўра товуш сўзини ишлатиш мантиқан мос бўларкан, негаки жараёнда эшитиш нейронлари билан изланиш олиб борилган.

Тажриба пайтида иштирокчиларга аудиосигналлар эшиттирилган ва бир вақтнинг ўзida эшитиш қобилиги нейронларнинг фаоллиги текширилган. Натижада, олимлар таркибida 50—100tacha нейрон mavjud, маълум миқдорда сигналларга таъсирчан ҳужайралар гуруҳини аниқлашди. Соддароқ қилиб айтганда, баъзи товушлар нейронларда бир хил реакцияни юзaga келтирган.

Олимлар нейронларда турлича таъсир уйғотадиган икки турдаги товушни ажратиб олиб, улар воситасida «аралаш» товушларни ҳосил қилишган. Бундай турдаги товуш эшиттирилганда эса нейронлар фаолияти ҳам ўзгарган, масалан, аввалига сокин бўлган ҳужайралар товушга мос равишда кескин ўзгарган. Бу эса, ўз навбатида, товушнинг бир тоифадан иккинчисига ўтиши ва унга нейронларнинг реакциясини билдирар экан.

Мазкур маълумотлар илм-фанда анчадан бери илгари суриб келинаётган илмий фараз — миёда турли хил ахборотни умумлаштирадиган маълум турдаги нейронлар борлигини тасдиқлайди, дейишмоқда мутахассислар. Айнан шундай нейронлар гуруҳи туфайли инсонлар атроф-муҳитга мослашиш ва хотирасida ахборотни сақлаб қолиш қобилиятига эга бўлар экан.

ДИНОЗАВР ТУХУМЛАРИ ТОПИЛДИ

Хитойлик тадқиқотчилар мамлакат шарқидаги Чженцян провинциясида алевроит юмошқ тупроқ остидagi 9та динозавр тухумини аниқлашди. Мутахассисларнинг таъкидлашича, топилманинг «ёши» тахминан 91—98 миллион йилга тенг, дейилади «Компьюлента» манбасida.

Мамлакатдаги Умуртқалилар палеонтологияси ва палеоантропологияси институти олимлари динозавр тухумлари тўғри сферик шаклга эга эканини ҳам маълум қилишди. Тухум пўстлогини ўрганаётган мутахассисларни бир қатор нарсалар ҳайрон қолдирди. Маълум бўлишича, ички қатлам қалинлиги пўстлогнинг 1/4дан 1/25 қисмигача ташкил этар экан. Хусусан, умий қалинлик 2,4—4 миллиметр бўлган пайтда ички

қатлам 0,18—0,25 миллиметрни ташкил этган. Мутахассислар Чженцян-да топиладиган динозавр тухумлари аввал аниқланганларига умуман ўхшамаслигини ва бу ҳолат уларнинг алоҳида турга мансублигидан далолат беришини айтишмоқда. Янги биологик турга эса

Stalicoolithidae номи берилди.

Институт профессора Ван Сю-линнинг сўзларига кўра, янги топиладиган динозаврлар эволюцияси ва бўр давридаги маҳаллий фаунани ўрганишда муҳим аҳамият касб этади.

ДАСТЛАБКИ НАМУНАДА МИКРОБ
АНИҚЛАНМАДИ

Олимлар Антарктидадаги Восток кўлидан олинган дастлабки намуналарда микроорганизмлар деярли йўқлиги, бу эса ўз навбатида, сув ҳавасининг устки қатламлари ўта шаффоф эканлигидан далолат беришини маълум қилдилар. Мавзуга оид янгилик «Компьюлента» манбасida эълон қилинди.

Петербург ядро физикаси институти Эукариотлар генетикаси лабораторияси илмий ходими Сергей Булатнинг таъкидлашича, жорий йилнинг февралida кўп йиллик бургулаш ишларидан сўнг ilk маротаба 4 километрли муз қатлами остida қолган ва миллион йиллар давомида ташқи дунёдан узилиб қолган Восток кўлига етиб боришга эришилди. Олимлар музостии кўлидаги қоронгулик шароитларида ҳаётга мослашган реликт(ўтмишда геологик даврнинг экотизмларида катта роль ўйнаган, замонавий ўсимликлар ва ҳайвонот оламида сақланиб қолган тирик организм)ларнинг намуналарини топиш ниятида изланиш олиб боришмоқда.

Таъкидланишича, олимлар декабрь ойида музлайдиган кўлни яна бургилашни давом эттиришни режалаштиришган. Айни пайтда тадқиқотчилар бургилаш устунида музлаб қолган сувни текшириб кўришга улгуришди. Дастлабки таҳлил натижалари Стокгольмдаги конференцияда тақдим этилди.

Жараёнда мутахассислар сувдаги микроорганизмлар микдорини аниқлаб, генетик таҳлилни ҳам амалга оширишган. Митти организмлар кўлдаги сувнинг бир миллиметрда 10тадан ҳам кам экан. Бундан ташқари, генетик таҳлил жараёнида микробларнинг тўрттадан учта тури сувга бургилаш пайтида силикон мойидан тушган, охириги микроорганизм ҳам шу молда билан боғлиқ номаълум турдагиси бўлиб чиқди.

Олимларнинг фикрича, устки қатламларда бўлмаса-да, пастки қатламларда микробларнинг топилиш эҳтимоли юқори. Эътиборлиси, улар кислороднинг ўта юқори концентрацияси шароитида ҳам умргузаронлик қила оладиган, шу пайтгача илм-фанга номаълум бўлган тирик организмлар бўлиши мумкин.

Наргиза РУСТАМБЕКОВА тайёрлади.

«Рокхopper» («Rockhopper») компанияси 2017 йилга келиб Буюк Британияга қарашли Фолкленд оролларида нефть қазиб олиш ишлари йўлга қўйилишини, ҳисоб-китобларга кўра, «қора олтин» конлари захираси тахминан 300 миллион баррелни ташкил этишини маълум қилди.

Финляндия жануби-ғарбидаги Турку шаҳрига сайловолди тadbирда иштирок этиш мақсадида келган мамлакат бош вазири Юрки Катайненга тажовуз уюштириб, пичоқ билан ташланган, ammo хавфсизлик хизмати ходимлари томонидан тўхтатиб қолинган одамнинг шахси ва мақсади аниқланмоқда.

Тайван жанубидаги шифохоналарнинг бирида номаълум сабабларга кўра содир бўлган ёнғин натижасida 100дан ортиқ бемор хавфсиз жойга кўчирилган, шошилинч чораларга қарамай, 60 одам турли даражада жароҳат олиб, 12 нафар инсон ҳаётдан кўз юмган.

Италияда 2009 йил 6 апрелда содир бўлган ва 309 нафар инсоннинг ҳаётига зомин бўлган зилзила хавфини нотўғри баҳолашда айбланаётган олти нафар олим ва бир нафар мансабдор шахс устидан 13 ой давом этган суд иши якунланиб, уларга олти йиллик қамоқ жазоси ва жабрланганларнинг оиласига ўртача 100 миң евро миқдордаги йирик бадал пули тўлаш тайинланди.

Хитойнинг Хубэй провинциясидаги Хунху шаҳридаги ишлаб чиқариш корхонасида хавфли газ сизиб чиқиши оқибатида 300 нафар одам заҳарланган, мингдан ортиқ аҳоли шошилинч равишда эвакуация қилинган, 30дан ортиқ инсон шифохонада мутахассислар назоратида сақланмоқда.

Бразилиядаги Гуапимирим тоғли ҳудудida Рио шаҳридан Терезополисга йўл олган йўловчи автобусини кескин бурилиш жойида ҳайдовчи бошқаролмагани ва транспорт жарликка кулаб тушиши оқибатида 6 нафар одам жароҳатланган, 11 нафари воқеа жойида ҳалок бўлган.

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети маъмурияти ва Касаба уюшма кўмитаси Механика-математика факультети, «Ҳисоблаш технологиялари ва математик моделлаштириш» кафедраси мудири, профессор Раҳматилла Джурраевич Аловнинг волидаи муҳтарамаси

ҲАЛИМА аянинг вафоти муносабати билан таъзия изҳор этади.

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети маъмурияти ва Касаба уюшма кўмитаси Биология-тупроқшунослик факультети, «Ботаника, ўсимликлар физиологияси ва экология» кафедраси профессори

Бегали БЕКНАЗАРОВнинг вафоти муносабати билан марҳумнинг оила аъзоларига ҳамдардлик изҳор қилади.

«Steel Pantera» МЧЖ

АУДИО КИТОБЛАР:
www.audiobook.uz

- «Алпомиш» халқ қаҳрамонлик достони
- F. Фуломнинг «Шум бола» асари
- «Ўзбек халқ эртаклари»
- «Шарқ эртаклари»

Кутубхоналар, ўқитувчилар ва тарбиячилар учун

Шаҳар китоб дўконларидан сўранг.

Тошкент шаҳри бўйича бепул етказиб беришга буюртмалар қабул қилинади.

Телефон:
(+99871) 262-15-48

20% чегирмалар мавжуд

25-oktabr —
Ichki ishlar
idoralari
xodimlari kuni

ХАЛҚ ОСОЙИШТАЛИГИ ЙЎЛИДА

Хар бир касбнинг ўз жонқуярлари бор. Бундай кишилар ҳалол меҳнати, ибратли ҳаёт йўли билан эл олқишига сазовор бўлади. Андижон вилояти ИИБ инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва юридик таъминлаш бўлини маси бошлиғи подполковник Қўчқорбой Ҳақимов ўз ҳаётини халқимизнинг осоийшта турмушини таъминлашга, адолатни қарор топтиришга бағишлаган фидойи инсонлардан бири. Теран қирли алпқомат бу йигитнинг савоб ишга бел боғлаганига 24 йил бўлди.

Қўчқорбой ака профилактика хизматини такомиллаштиришга оид бир қатор йўриқнома ва тавсиялар муаллифидир. У хизмат жараёнида қўлаб ёшларга устоз-мураббий сифатида йўл-йўриқ кўрсатди. Республика ИИБ марказий аппаратида хизмат қилаётган И.Жаҳонгиров, Ғ.Пармонов ва Л.Бозоров сингари ходимлар айнан Қўчқорбой аканинг ўғиту насихатлари натижасида камол топди.

Ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, фуқаролар ўртасида ҳуқуқий билим самарадорлигини кенг ёйиш мақсадида тиним билмай изланиш олиб борган Қўчқорбой ака 1994 йили «Ўзбек тилидаги содда гап қолип» фразеологизмларнинг зарурий бирикувчанлиги» мавзусида номзодлик ишини ёқлаб, филология фанлари номзоди бўлди. Изланишларининг самараси ўлароқ, у 2011 йили бўлини бошлиғи лавозимига тайинланди. У киши мазкур соҳада шахсий таркибининг ҳуқуқий саводхонлигини ошириб, мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётидаги муҳим воқеаларни аҳолига ўз вақтида етказиб келади. Айниқса, ёшлар ўртасида жиноятчиликнинг олдини олиш, одам савдоси ва гиёҳвандликка қарши кураш, соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш мавзусидаги суҳбатлари ижобий самара бермоқда.

Ички ишлар вазирлиги
инсон ҳуқуқларини ҳимоя
қилиш ва юридик
таъминлаш бошқармаси
оммавий ахборот
воситалари билан алоқа
қилиш бўлими

ИШҚНИНГ ҚАДРИ

Қадимда барча феъл-атворлари ҳис-туйғулар — Бахт, Изтироб, Заковат, Севги, Кибр бир оролни макон тутишган экан. Бир кун оролниинг чўкиб бораётганидан хабар топиб, кетиш пайига тушиб қолишибди. Ҳамманиннг ҳозирлиги битган, аммо Севги охирида қолганди. Сўнги дақиқаларда Севги шерикларидан

Hikmatli dunyo

ёрдам сўрашга мажбур бўлибди. Энг олдин катта, муҳташам кема эгаси бўлган Бойликдан сўрабди:

— Мени ҳам бирга олиб кет...

— Йўқ, — дебди Бойлик. — Кемамда тилла ва қумушлар шу қадар кўпки, сенга жой топилабди.

Энди Севги жуда чиройли қайиқда сузишга тайёрланаётган Кибрга юзланибди. Аммо Кибр шу ондаёқ рад этибди. Ёрдам сўраганида Изтироб ҳам юзларини тириштирибди: «Ўзимнинг ғамим ўзимга етади, ёлғиз қолмоқчиман...».

Севги ёнидан қайиғи томон ўтиб бораётган Бахтдан ёрдам сўрабди. Аммо ўз саодатидан хушнуд Бахт бировнинг арзини эшитадиган ҳолатда эмас эди. Шу пайт ўқтам бир овоз эшитилибди:

— Кел, Севги, мен билан кетасан!

Овоз эгаси соч-соқоллари оппоқ кекса киши эди. Севги хурсандлигидан ўзига ёрдам берган қариянинг кимлигини сўрашни ҳам унутиб қайиққа чиқибди. Ҳаммалари бир қирғоққа тушибди. Қария Севгини қолдириб йўлида давом этибди. Раҳмат айтишга ҳам улгурмаган Севги Заковатдан қариянинг кимлигини сўрабди.

— У Вақт эди.

— Қизик, ҳеч ким илтимосимни эшитишни ҳам истамаган бир пайтда у менга ёрдам берди-я? — дебди Севги Қариянинг ортидан нигоҳларини узолмай.

— Чунки Севгининг қадрини фақат Вақтгина англай олади, — жавоб берибди Заковат.

Gurung

Сиддиқа опа қизини узатди-ю, балога қолди. Қизининг ортидан ҳали уни жўнатиш керак, ҳали буни. Хуллас, опа қолган-қутган тўғналари ҳам совуриб бўлди ҳамки, қуда томонни ризо қилолмади. Хафта ўтмай қизи йиғламоқдан бери бўлиб телефон қилади: ойиҳон фалон тadbир қилиш керак, деяртилар. Сепимнинг фалони кам эмиш... Онаизор эмасми, жигаргўшасининг кифтини қисиб, қисиниб-қимтиниб юришига чидай олармиди? Яна ўзини у ён-бу ёнга уради. Вақт аталмиш учқур от шундай елиб ўтаверди. Кун келиб, бу ташишу қийинчиликларни

Bekatdagi o'ylar

Қуда тарафининг гапи гап. Муҳокама қилиб ўтиришга вақт қаерда. Сиддиқа опа кенжа синглисини эргаштириб синалган ошхона томон югуриб кетди. Дўмбоқ жўжаларни тоғорага териб қўйишаркан, хушбўй ҳиди димоғини қитқиларди. «Майли, ишқилиб, қизгинам бир тўйиб еб олса, болагинасига сут бўлармиди? Боя бекорга йиғламаётгани шўрлик...» ҳаёлидан ўтказди. Шу ўй билан қудагайининг уйида ҳам томоғидан ҳеч нарса ўтмади. Хатто навбатига турли хил

ДАБДАБА КИМГА КЕРАК?!

қизининг фарзандли бўлиши унуттириб юборгандай бўлди. Лекин Сиддиқа опаниннг қувончи узокқа чўзилмади.

— Қудажон, бир эрийсиз, — дея телефон қоқди қудагайи чақалоқни бешикка солганларидан бир кун ўтиб. — Элик-олтмиш хотин-халажани чорлаб бир шукрона қилиб қўйилдик...

Сиддиқа опаниннг юраги «шув» этиб кетди. Негаки, бу тadbир унга жуда қимматга тушишини кўнгли сезиб турарди. Яхшиям, опа-сингиллари бор экан, жонига ора қилишди. Кўй сўйилиб, ёғига қовуриб димланди. Сомсалар ёпилди. Пишириқларнинг хил-хили тоғораларга жойланди. Ҳамма нарса маромига етган ҳам эди, яна телефон жиринглади. Опа бир телефонга, бир атрофиди бараварига қуйиб-пишаётган жигарларига қараганча, гўшакка қўл чўзди. Чақалоқ чирқиллаб йиғлар, уни овутишга уринаётган қизи гўё не қиларини билимаётгандек, титроқ овозда шивирларди:

— Ойиҳон, қайнонам эслатиб қўйинг, ўттизтача товукни пишириб иккита тоғорага жойлаб олишин, яна шошилинчада унутиб қўйишмасин, — деяртилар.

таомларни дастурхонга тортаётган қуввининг синглисини имлаб, «Келиннингизнинг хонасига озгина товукдан узатиб қўясиз-а...» деб ҳам қўйди. Лекин... Келди-кетдилар ниҳоялагач, бирров набирасини кўриб чиқиш учун қўшни хонага кирган опа мадорсизгина қаршисига чиққан қизини кўриши билан ўпкасини босолмади. Чунки дилбандининг вужуди гўё ўтдай ёнар, қўлидаги чақалоқ эса ҳамон бошини гоҳ у, гоҳ бу томонга буриб йиғлашини қўймасди.

— Боланг очикқан кўринади. Товукни атайлаб яхшилаб пишириб беришгунча кутгандим, сени яхши кўради деб...

— Товукни олиб келишга улгурдингизми?..

Қизининг бу гапини эшитиб, опаниннг бутунлай ҳафсаласи пир бўлди. «Ахир, бу дабдабалар кимга керак эди? Она-боланиннг озига ҳам тегмаса...». У машинада уйига етиб келгунларича ич-ичидан йиғлаб келди. Аммо булар ҳали бошланиши экан. Икки соат ўтар-ўтмай, яна телефон жиринглади:

— Қудажон, қизингизни ҳам, набирамизни ҳам «Тез ёрдам» олиб кетди. Мен йиғштириш билан овора эдим. Ўзингиз...

НЕГА НИКОХ УЗУГИ ТАҚИПАДИ

ЁКИ ОҚ ЛИБОСНИ ИЛК БОРА КИМ КИЯГАН?

Келин-куёв бир-бирининг бармоғига никоҳ узуги тақиши одат тусига айланиб бўлган. Бугунги кунда никоҳ узугини бармоғига тақиб юрмаса, ёрини рашк қилиб, жанжал кўтарадиганлар ҳам топилади. Қиз бола борки, оппоқ либос кийиб янги хонадонга кириб боришни ҳаёлида тасаввур этиб яшайди, шу кунларга етишни орзу қилади. Лекин, қарангки, бундай одатлар қаердан кириб келганини юз нафар келин-куёвдан бир жуфти билиши ҳам дарғумон экан. Маълумот-

Nima? Qachon? Qayerda?

ларга қараганда, ўнг қўлдаги тўртинчи бармоққа узук тақиш қадимги Мисрда одат тусига кирган. Улар бу бармоқнинг юрак клапанлари билан алоқаси бор дея ҳисоблашган ва шунинг учун ҳам айнан шу бармоққа никоҳ узукларини тақишган.

Келиннинг тўйда оппоқ либосда бўлиш одати эса Европада кириб келган. Бу либосни биринчи марта 1558 йили Мария Стюарт Франциско кийган. Бугунча Европада келинлик либоси қип-қизил рангда бўлган.

ДАРМОНБАХШ НОК

«Ўзбекистонда пишиб, тагларига тушиб ётадиган мевалар таъминоти ер юзининг ҳеч бир бурчидан тополмайсиз...» деган экан бир жаҳонгашта олим. Дарҳақиқат, заминимизда ўсадиган ҳар бир гиёҳу дархатнинг ўзига яраша хосияти, неъматларининг бетақдор лаззати бор. Айниқса, айни кунда бозорларимиз расталарини безаб турган нокнинг таърифи тил оғиз. Маълумотларга қараганда, нокнинг жайдари навлари диёримизда икки минг йилдан бундан зиёд келинар экан. Яхши парвариш қилинганда уч-тўрт йилда

хосилга кирувчи нок дарахти олмага нисбатан анча секин ўсса-да, аммо узок умр кўриб, ҳатто етмиш ёшида ҳам мева бераркан.

Таркибида 16 фойизгача қанд бўлган нок анча тўйимли мева ҳисобланади. Шунингдек, пектин моддаси, органик кислоталар, фитонцидлар, темир, В, С витаминларига ҳам бой.

Нокнинг фойдали жиҳатлари қадимдан маълум бўлиб, унинг ёрдамида бир қатор касалликлар даволанган. Абу Али ибн Сино нокни истеъмол этишни мушакларни мустаҳкамлаш мақса-

Ne'mat

дида, меваси ва қоқиси билан эса яра ва жароҳатларни боғлашни тавсия этган. Халқ табобатида нок қоқисининг қайнатмаси чанқоқни, йўтални, дизентерияни қолдириш учун ишлатилади. Шарбати ва ундан тайёрланган қайнатма сийдик йўлидаги тошларни ҳайдовчи восита сифатида ҳам тавсия этилади. Нок дармон бағишловчи қуввати билан мевалар орасида алоҳида ўрин тулади.

Нок қайнатмасини уй шароитида қуйидагича тайёрлаш мумкин: бир пиёла нок

қоқиси ярим литр сувда қайнатилади ва 4 соат давомда тиндирилади. Сўнгра таомдан олдин ярим пиёладан кунига 4 маҳал ичилади.

Саҳифани Ойбуви ОЧИЛОВА тайёрлади.

Харакат — ҳаёт мазмуни, умрининг сермазмун бўлишида ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Бугунги даврга келиб спорт ана шу ҳаракатнинг аниқ мақсадга йўналтирилишида муҳим соҳалардан бири сифатида намоён бўлиб улгурди. Спорт турлари жуда кўп. Улар орасида сузишнинг ўзига хос ўрни, фойдали жиҳатлари ва гавданинг шаклланишида тақдорланмас таъсири бор. Сузиш — бу зилол сув билан тўлдирилган ҳавзада турли масофаларга белгиланган усулларда вақт мезонига бўйсунган ҳолда ҳаракатланиш асосига қурилган спорт тури. Сузишнинг икки хил тури бор: эркин ва қулочни ёзиб сузиш. Эркин сузишда усуллар танлаш, уларни ўзгартириш спортчининг ихтиёрида бўлиб, унда маррага биринчи бўлиб етиб бориш талаб этилади. Қолган сузиш турларида эса аниқ бир усул танланади ва старддан то марра чизигига қадар бир усул бошқаси билан ўзгартирилмайди. Бугунги мусобақаларда сузишнинг баттерфляй, брасс, эстафета, чалканча, кросс ва эркин усулларига кўпроқ мурожаат этилади.

— Сузган одам ҳам дам олади, ҳам жисмонан бақувват бўлади, — деди Раъно биз билан суҳбатда. — Бундай имконият ҳамма спорт турида ҳам учрайвермайди. Мен ўтган йили юртимиз ёшларининг энг нуфузли спорт байрамларидан бири «Баркамол авлод» спорт ўйинларида иштирок этиб, фахрли 1-ўринни банд этганимда, тенгдошларим ора-

зишнинг энг самарали восита экани асосланган.

Сузишнинг руҳий олам мувозанатини ушлаб туришдаги, кайфиятни кўтаришдаги ўрни ҳам алоҳида аҳамиятга эга. Сузган одамнинг танасидан ортиқча тuz ва ёғлар чиқиб кетгани сингари, уни турли стресс, руҳий зўриқтирлар ҳам тарк этади. Сув инсон миyesi ва юрагини тинч-

ЖИСМОНИЙ БАРКАМОЛЛИК

руҳий қувват манбаи

Болалар спорт иншоотларини намунали сақлаш ва улардан самарали фойдаланиш мақсадида республикамизнинг таълим муассасаларидаги спорт заллари, стадионлар таъмирланиб, замонавий анжомлар билан таъминланмоқда. Шу билан бир қаторда, имконияти чекланган ўғил-қизларнинг саломатлигини мустаҳкамлашга ҳам катта эътибор қаратилиб, уларнинг тўлақонли жисмоний ривожланишига имконият яратиб берилмоқда. Сирдарё шаҳридаги 71-махсус мактаб-интернатда имконияти чекланган болалар таълим-тарбия олади. Бу ерда ўқувчиларнинг жисмонан соғлом бўлиб вояга етиши учун спорт тўғрисида катта эътибор қаратилмоқда. Жорий йилда қайта таъмирдан чиққан спорт зали, болаларга яратилган имкониятлар ҳақида мактаб директори Сайдуллоҳон Мавлонов шундай дейди:

— Айни дамда махсус мактаб-интернатимизда 169 нафар ўқувчи билим олмақда. Имконияти чекланган ўғил-қизларимизга 66 нафар ўқитувчи ҳамда 32 нафар тарбиячи таълим-тарбия беради. Хар тонг мактабимиз ҳамшираси болажонларни тиббий кўрикдан ўтказар экан, аввало, уларнинг саломатлиги, қолаверса, кайфиятига алоҳида эътибор қаратади. Нафақат ҳамшира, балки масканимиздаги хар бир ўқитувчи ва тарбиячи ҳеч қайси боланинг руҳиятини назардан четда қолдирмайди. Негаки, руҳий тушқунлик, энг аввало, болаларнинг саломатлигига таъсир кўрсатади. Шу сабаб ўқувчиларимизнинг соғлиги ва жисмоний ўсишига жиддий эътибор қаратаёلمиз.

Масканимиздаги замонавий талабларга жавоб берувчи спорт зали жорий йилда қайта таъмирланиб, ўқувчилар ихтиёрига топширилди. Хусусий корхоналар ва ҳомийлар ёрдамида қайта таъмирдан чиқарилган спорт зали бутунги кунда ўқувчиларнинг семимли масканига айланган. Шунингдек, интернатимиз тарбияланувчиларининг енгил атлетика, футбол, бадий гимнастика билан шуғулланиши учун спорт залига замонавий анжомлар олиб келинди.

— Ҳомийлар томонидан таъмирланиб, ишга туширилган спорт залимизда ўқувчиларимиз футбол, баскетбол, стол теннис билан бемалол шуғулланмоқда, — дейди мактаб-интернатнинг жисмоний тарбия ўқитувчиси Ўткир Мусоев. — Кенг, ёруғ, шинам, барча замонавий талабларга жавоб берадиган спорт залида шуғулланаётган ўқувчилар халқаро мусобақаларда ҳам ғолибликни қўлга киритиб қайтмоқда. 2005 йилдан буён халқаро мусобақаларда иштирок этиб, совринли ўринларни эгаллаётган ўқувчиларимиз бутунги кунга қадар 2та олтин ва 1та кумуш медаль соҳиби бўлишди. 2011 йили спорт гимнастикаси бўйича махсус олимпиадада ўқувчиларимиздан Ҳасан Конторшиков, бадий гимнастика бўйича Кристина Вашагина ғолибликни қўлга киритган.

Яратилган имкониятлардан унумли фойдаланаётган мактаб-интернат ўқувчилари спорт соҳасида эришган ютуқлар билан тенгдошларига ўрناк бўлмоқда.

Гулюз ОРИФЖОНОВА,
«Ma'rifat» мухбири

СУЗИНГ — УМРИНГИЗ УЗАЯДИ!

ёхуд ушбу спорт тури билан неча ёшдан шуғулланиш мумкин

Шунингдек, комплекс сузиш, эстафетали сузиш баҳслари ҳам мусобақаларга ўзгача жило бағишлайди... Айтиш мумкинки, йигирманча асрда худди енгил атлетикада бўлгани каби сузишда ҳам тез-тез янги усуллар яратилди, мавжудлари бойитилди, тартиб-қоидалар замонавийлаштирилди. Натижада, ибтидода сувга шўнғиш билан бошланган ҳаракат кўлами кенгайиб, жуда катта спорт турига айланди.

Истиклол йиллари Юртбошимиз раҳнамолигидея спортга, хусусан, болалар спортига берилган юксак эътибор ушбу спорт тури ривожига ҳам ижобий таъсир кўрсатди. Биргина Халқ таълими вазирлиги ҳузурдаги Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси маблағлари ҳисобидан 2011 йил давомида қуриб фойдаланишга топширилган сув ҳавзаларининг 19тани ташкил этгани сўзимиз исботидур. 2009—2012 йилларда эса жами 96та болалар сузиш ҳавзасида реконструкция ва капитал таъмирлаш ишлари бажарилди. Жумладан, жорий йилда 16та сузиш ҳавзаси реконструкция қилиниб, капитал таъмирланди.

Албатта, давлатимиз томонидан яратилган шароитлар, кенг имкониятлар ўз самарасини бермоқда. Ўтган йиллар давомида бир қатор истеъдодли сузувчилар кашф этилди. Улар мамлакатимиз, қитъа ва жаҳон миқёсидаги мусобақаларда қатнашмоқда, ўз иқтидорини, қуч-ғайратини намоён этиб, медаллар шодаси билан юртимизга қайтмоқда. Сузиш бўйича халқаро миқёсдаги спорт устаси Саида Искандарованинг номи кўпчилика яхши таниш. У 2000 ва 2004 йилларда Сидней ҳамда Афинада ўтказилган ёзги Олимпиада ўйинларида қатнашиб, бир қатор халқаро турнирларда фахрли ўринларни эгаллаб ўзбек сузувчиларининг салоҳиятини намоён этди. Бугун унинг қўллаб-қўллашлари, шогирдлари етишиб чиқмоқда. Лондон шаҳрида бўлиб ўтган XXX ёзги олимпия ўйинларида 4 нафар сузувчиларимиз шарафини ҳимоя қилди. Уларнинг орасида андижонлик умидли спортчи, пойтахтимиздаги Республика олимпия заҳиралари коллежи тарбияланувчиси Раънохон Амонова ҳам бор. У андижона ўн саккиз баҳорни қаршилаган бўлса-да, сузиш борасида бир қучоқ медаллар жамғариб улгурган.

сида иқтидорли сузувчилар ниҳоятда кўп эканига амин бўлгандим.

Сузиш инсон организмдаги деярли барча аъзоларнинг ҳаётий фаоллигини оширади, қувватсизлик, дармонсизликдан қутулишда ёрдам беради.

Тахмина НАЗАРОВА, сузиш бўйича Тошкент вилояти жамоаси катта мураббийи, мутахассиси:

— Сузиш инсонга бир қатор устунликларни ҳадя этади. У организмдаги ёғларни парчалайди. Қўллаб инсонлар ортиқча вазнини йўқотиш учун сузиш ҳавзаларига қатнайдди. Мутахассислар унинг самарадорлигини югуриш, аэробика ва альпинизмга тенглаштиришда. Кун давомида 35—45 дақиқа ҳовузда сузиш моддалар алмашинуви тизлаштиради ва организмда кераксиз ёғлар тўпланишининг олдини олади.

Сузиш гавданинг ҳушбичим бўлишини таъминлайди. Мушаклар шаклининг бир маромда ривожланишида кўмаклашади. Қўллар сузиш жараёнида бутун танани сувда эркин ҳаракатлантиришда бамисоли эшак вазифасини бажаради. Бу бир вақтнинг ўзида кўкрак қафаси, елка каби аъзоларга ҳам таъсир этади.

Оёқлар эса сузишда ҳаракатлантирувчи қуч ҳисобланади. Сув, ўз навбатида, оёқ мушакларини мустаҳкамлайди ва ривожлантиради.

Сузишни ўрганишда ҳам оддий ҳаракатлардан мураккабларига ўтиш самаралидир. Сузиш шундай аjoyиб спорт турики, у билан мунтазам равишда ёшу қари шуғулланиши мумкин. Энг эътиборли жиҳатларидан бири, сузиш билан доимий равишда машғул бўлган одамда организм қариши сезиларли даражада секинлашади!

Дилором АХМЕДОВА, тиббийёт фанлари доктори, профессор:

— Сузиш кўпроқ икки хил мақсадга йўналтирилган бўлади. Биринчиси — профессионал, иккинчиси даволаниш учун сузишдир. Ҳақиқатан ҳам сузиш билан доимий тарзда дўст тутиган кишида юрак қон-томир касалликлари қузатилмайди. Чунки сув тана мушакларини мустаҳкамлайди, организмнинг чидамлилигини оширади, қон айланишини яхшилайдди, қон босимини меъёрига келтиради.

Бугун қўллаб учраётган, вақтида чора қўлланилмаса, ноҳуш оқибатларга олиб келувчи сколиознинг олдини олишда ва даволашда ҳам су-

лантиради, ҳовуридан туширади, организмни қувватлантиради.

Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг бир гуруҳ мутахассислари томонидан «Баркамол авлод» шакллантиришда жисмоний тарбия ва спортнинг тиббий асослари» номли услубий қўлланма чоп этилди. Шу ўринда таъкидлаш лозимки, мазкур қўлланма тиббий ва педагог ҳодимларнинг амалиёти, спорт муассасалари ҳамда умумтаълим мактабларида ишларни тўғри ташкил қилиш, ота-оналар орасида болалар ва ўсмирлар саломатлигининг баркамол ривожланиши учун жисмоний тарбия ҳамда спортнинг аҳамияти қанчалар муҳим эканини тушуниришда яқиндан ёрдам беради. Табиийки, унда сузишга доир маълумотларга ҳам ўрин ажратилган.

«Сузиш марказий асаб тизимини яхшилайдди, қучлилик ва чидамлилини шакллантиради, таянч ҳаракат аппаратида тўриловчи таъсир қилади, суяк-мушак тизимининг ўсишига имкон беради, терморегуляция рефлексини яхшилайдди, организмни чиниқтиришга ва бронх, ўпка касалликларини профилактика қилишга имкон беради. Энергия қудрати тежалиб сарфланганда, ўпканинг ҳаётий сигими, максимал ўпка вентилияцияси, кислороддан фойдаланиш коэффициенти ошади».

Фарзандининг сузиш билан шуғулланишини истаган ота-оналарни «Боламни неча ёшдан сузишга берсам бўлади?», деган савол қизиқтиради. Услубий қўлланмада спорт машғулотларини бошлаш учун ёшга доир тавсиялар ҳам берилган. Унда қайд этилишича, сузиш билан жиддий равишда мустақил шуғулланиш даври 7—10 ёшга ташкил этади, ўқув машғулотларини 10—12 ёшдан олиб борган маъқул, 12—17 ёш сузишни такомиллаштириш даври сифатида белгиланган.

Болаларнинг сузишга меҳр қўйиши, тўрт фасл мубойнида мураббий назорати остида мунтазам равишда шуғулланиши уларнинг саломатлиги мустаҳкамланиб, қадиқомати расо бўлиб ўлгайиши ва насл давомчиларининг бахтиёр кулгуси бардавом бўлиши учун ниҳоятда муҳим эканини ота-оналар унутмасликлари лозим.

Зоҳиджон ХОЛОВ,
«Ma'rifat» мухбири

«O'QITUVCHI»

НАШРИЁТ-МАТБАА ИЖОДИЙ УЙИ

БАРЧА ЮРТДОШЛАРИМИЗНИ МУБОРАК ҚУРБОН ҲАЙИТИ
БИЛАН САМИМИЙ ҚУТЛАЙДИ!

„O'qituvchi“ нашриёт-матбаа ижодий уйи ташкилотларни ҳамкорликка таклиф этиб, ноширлик ва матбаа маҳсулотларининг барча турларини, жумладан:

- бадий ва болалар адабиёти;
- ижтимоий-сиёсий адабиётлар;
- энциклопедиялар;
- рангли ва безакли маҳсулотлар (альбомлар, плакатлар, буклетлар, адрес папкалар ва бошқалар);
- ўқув анжомлари (умумий дафтарлар, кундаликлар, расм дафтарлари ва бошқалар);
- импорт ўрнини босадиган халқ истеъмоли моллари;
- А4 ва бошқа форматлардаги офис-хўжалик қўғозлари, канцелярия китоблари ва бошқаларни шартнома асосида, қисқа муддатларда, юқори сифат даражасида, келишилган нархларда тайёрлаб беришینی маълум қилади.

Manzilimiz: 100206, O'zbekiston,
Toshkent sh., Yangishahar ko'chasi, 1.
Tel.: (+99871) 224-04-12
E-mail: info@oqituvchi.uz
Web-site: www.oqituvchi.uz

Ma'rifat

TA'SIS ETUVCHILAR:

O'zbekiston Xalq ta'limi
vazirligi, O'zbekiston Oliy
va o'rta maxsus ta'lim
vazirligi, O'zbekiston
Ta'lim, fan va
madaniyat xodimlari
kasaba uyushmasi
Markaziy Kengashi.

Bosh muharrir:
Abdusamat RAHIMOV

Tahrir hay'ati: Madamin
ARIPJANOV, Jumanazar BEK-
NAZAROV, Baxtiyor DONIYOROV,
Farrux JABBOV (bosh muharrir-
ning birinchi o'rinbosari), Baxtiyor
YOQUBOV (mas'ul kotib), Mahmuda
MURZAYEVA, Husan NISHONOV
(bosh muharrir o'rinbosari), Nurlan
USMONOV (bosh muharrir
o'rinbosari, "Учитель Узбекиста-
на"), Aleksey CHUKARIN (mas'ul
kotib, "Учитель Узбекистана"),
Sa'dulla HAKIMOV.

Gazeta

O'zbekiston Matbuot va axborot
agentligida № 0067 raqam bilan
ro'yxatga olingan.

ISSN 2010-6416

9 772010 641009

INDEKS: 149, 150. Г-1018.

Tiraj 33053.
Hajmi 4 bosma taboq.
Ofset usulida bosilgan,
qog'oz bichimi A-3.

«Ma'rifat»dan materiallarni ko'chirib bosish
tahririyat ruxsati bilan amalga oshirilishi shart.
Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taq-
qililmaydi va muallifga qaytarilmaydi.

Reklama materiallari uchun tahririyat javobgar emas.

MANZILIMIZ: 100083, Toshkent,
Matbuotchilar ko'chasi, 32.

Web-site: www.marifat.uz

TELEFONLAR: mas'ul kotib—233-99-15, umumiy
o'rta va maktabgacha ta'lim yangiliklari bo'limi — 236-
53-16, fan, oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi
yangiliklari bo'limi — 236-54-03, adabiyot, madaniyat,
kasaba uyushmalari hayoti yangiliklari bo'limi — 236-
54-69, ma'naviyat va maktabdan tashqari ta'lim yangiliklari
bo'limi — 236-54-23, siyosat, xalqaro hayot va sport
yangiliklari bo'limi — 236-55-58, reklama va marketing
bo'limi — 233-42-92(faks), 236-54-17.

Bahosi sotuvda
erkin narxda

Dizaynerlar:
Malohat TOSHOVA,
Liliya BINASHEVA.
Nashriyot muharriri:
Nargiza IBROHIMOVA.
Nashriyotchi:
Sherali NAMOZOV.

«Sharq» nashriyot-matbaa
aksionerlik kompaniyasi
bosmaxonasi.

Korxona manzili:
«Buyuk Turon» ko'chasi, 41-uy

ЎЗА яқуни — 20.50
Topshirildi — 21.00